Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 192 (9566) | Суббота, август 17, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттингеН. | Өртээ 2 көп.

Л. И. Брежнев Э. Герек-биле ужурашкан

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев август 15-те Крымга, ында дыштанып турар ПКАП ТК-ның Бирги секретары Э. Герек-биле ужурашкан.

Найыраадыг байдалга эрткен беседа үезинде ийи партияларның удуртукчулары совет-польша бүгү талалыг кады ажылдажылганың хөгжүп турарынга сеткил ханыышкынын илергейлээн болгаш ону улам ыцай хөгжүдериниң перспективаларын чугаалашкан. Эштер Л. И. Брежнев болгаш Э. Герек ССРЭ-ниң болгаш Польшаның делегей ажыл-чорудулгазының дутайын бот-бодунга дыннадышкан болгаш Европага база бүгү делегейге тайбың дээш демиселдиң чамдык айтырыгларынга хамаарыштыр санал-оцал солчуушкунун кылган.

Ужуражыышкын чүректиң ханызындан, долу чаңгыс эп-сеткилдиг байдалга эрткен.

Баштайгы тонналар

Таңды районуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң Лады дутаар бригадазындан чаа дужүттүг тараазы күрүне шыгжамырынче кирип эгелээн. Ол ажыл-агый баштайгы хүнде 12 тонна эки шынарлыг тараанны дужааган.

Ол тараанны совхозтуң бригадазындан «Транссельхозтехниканың» автобаазазының чолаачызы К. Сарапулов сөөртүп эккелген.

Бедик шаңнал

Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниге хөй чылдарда үре-түнелдиг ажылдап келгени дээш база төрүттүнген хүнүндеи бээр 50 хар харлааны-биле холбаштыр, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо чылдың августуң 15-тегі Чарлыы-биле Чөөн-Хемчик районуң «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны **Сенди Даваевич КУУЛАРНЫ** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиг-биле шаңнаан.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛЫНГА

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ

ДҮК САДАРЫНЫҢ ЧЫЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН РАЙОННАРНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНГЕ

ЧӨӨН-ХЕМЧИК БОЛГАШ ТЕС-ХЕМ

Дүк садарының чыл планын күүседип, күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алган Чөөн-Хемчик (**СЭКП райкомунун бирги секретары Ш. Д. КУУЛАР, райкүүском даргазы Б. Б. ЧЮДЮК**) болгаш Тес-Хем (**СЭКП райкомунуң бирги секретары Н. С. БОЙДУ райкүүском даргазы Н. В. ЧЫНДЫГЫР**) районнарның ажыл-ишчилеринге СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели байыр чедирген.

Пландан ажыр дүк дужаарын уламчылаар талазы-биле көдээ ажыл-агыйның ишчилериниң шиитпирлээнин СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели изин-биле чүүлдүгзүнүп тур. оон-биле кады Чөөн-Хемчик болгаш Тес-Хем районнарның ажылчыннары болгаш колхозчулары мал чеминин планын күүседир, дүжүттү чидириг чок ажаап алыр, күскү чер андырылгазын эң эки хуусааларда чорудар, мал кыштагладыышкынынга организастыг белеткенир, оон-биле беш чылдын тодарадыкчы чылының социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзинге идегелин илергейлеп тур деп байыр чедирген телеграммада чугаалап турар.

Социалистиг чарыштың ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Август № 11

ТУДУГ 7 АЙЛАРДА

Беш чылдың тодарадыкчы чылының эрткен айларында республиканың тудугжулары 23,4 миллион рубльдиг кол фондуларын ажыглалга киргеН, ол дээрге 1973 чылдың ол үезинге дециэрге 15,8 хуу хөй болуп турар. Акшаландырышкынның төпчүттүнген болгаш төпчүттүнмээн дөстериниң күсели-биле чеди айларның дургузунда 1300 баш бода болгаш 23,5 муң баш шээр малга хажааларны туткан. Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу 14,5 муң га одарларны сугжудуп, 428 га черни күргаткан. Культуржуткан одарларны тургузар талазы-биле эллэн ажылдар кылдыган. Көдээ суурларны электрижидер, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин электрификастаар ажылдарның чедиишкиниг боттанып турарын демдеглээр херек. Чыл эгезинден бээр барык 200 километр дурттуг улуг, биче күжениишкиниг электри шугумнарын колхозтар, совхозтар аразында шөйген.

Тараа продуктулар эргелелиниң шугуму-биле 8150 тонна тараа шыгжаар элеватор дужааттынган, чоннуң амыдырал хандырылгазынга бараан болур бир ээлчегде-ле 260 эжеш идик септээр бүдүрүлгени болгаш оон-даа өске черлерни ажыглалда киргеН.

Ындыг болзажок кол фондуларны ажыглалга киреринниң талазы-биле чеди айларның планы күүсеттинмээн. Чыл эгезинден бээр тудуг организациялларының кандыг янзылыг ажылдап келгенин бүгү талалыг анализтеп көөр болза, оларның ажылында эллэн улуг хожудаашкыннарның барын чеди айларның түңнелдери көргүзүп турар. Чижээлээрге, чуртталга болгаш культура албан черлериниң тудуг планы күүсеттинмээн. Чуртталга шөлүн ажыглалга киреринниң планы 98,7 хуу күүсеттинген бооп турар. Бо талазы-биле планны «Тыва тудуг» трест—97 хуу, «Тыва көдээ тудуг»—101 хуу, а «Тыва севтелге тудуг» трест 102,7 хуу күүсеткен.

Эрткен айларда керээлиг ажылдаар тудуг организациялары ниитизи-биле эки ажылдап келген. Оон ачызында чеди айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын республика ниитизи-биле 100,2 хуу күүсеткен. Тус-тус трестер аайы-биле тудуг-монтаж ажылдарының чеди айлар планының күүсеттингенин тодарадырга мындыг:

«Тыва септелге тудуг»— 102,7 хуу

«Тыва көдээ тудуг» — 101 хуу

«Тыва суг тудуг»— 100,4 хуу

«Тыва тудуг»—97 хуу.

Республикада эң улуг тудуг организациязы болур «Тыва тудуг» трестиң Кызылда болгаш Ак-Довуракта тудуг организацияларындан өске эргелелдери планныг онаалдаларын күүсетпээн. Ынчангаш трест хожудаан.

«Тыва көдээ тудуг» трест ниитизи-биле планын күүсеткен-даа болза, оон Кызылда № 62, Чадааанада № 463, Кызыл-Мажалыкта № 471 мехколонналары боттарының планныг онаалдаларын күүсетпээн.

Республиканың тудугжулары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын чедиишкиниг күүсеткен. 1975 чылдың ол үезинге дециэрге бо көргүзүг 4,3 хуу өскен. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезиниң чиигеН турарын база-ла эки деп демдеглээр херек. Бистиң тудугжуларывыс чеди айларда бот-үнеин чиигеткениннен 63 муң рубльдиг камналгазын чедип алган.

Бир эвес бүгү тудуг организациялары боттарының планнарын күүсеткен болза, көргүзүглеривис моон-даа эки болур турган.

Чаагай тараада эжинген комбайннар

ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫ — ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Чаагай кызыл-тас үнген делгем шөл хат-салгынга алдын далай дет бырлаңнадыр чалгып чыдыр.

— Бо хөрө берге чайын магалыг-ла чаагай тараа өстүрүп алган-дыр силер аа, Фома Иванович!—деп «Тиилелге» колхозтуң кол агрономунга чугаалаДым.

Ол, өөрүшкүлүг хүлүмзүревишаан, өстүрген ээзиниге чаагай аар баштары-биле сөгүрээн чүве дег согаңайның турган кызыл-тастан бирээни үзе тыртып алган, адыжынга үүнтаан, хавыыр ариглыр үрүүтү. Кызыл-тастың чемниң улуг, чааганы хөлчок болду. Фома Иванович ону адыжынга саара туткулаан, ам-на чугаалады:

— Моңу өстүрүп алырыңа чеже күштү үндүрбедивис дээр! Черим болбаазырадыры. Чемнашчылга төгерг. Чогуур үезинде чаштырары... А үндүрген күш хаалс барбааны өөрүүчүг. Шылап-ла чаагай тараа бо. Бо чайның хаттыг, каак болганын алырга, моон чаагай тараа турбас.

— Гектардан каш центнер болурул?

— Баштайгы санаашкыннардан алырга, колхозка ниитиивиле гектардан 10-12 центнерни чайлыг алыр бис. А Улуг-Ажыкта кызыл-тазывис моондаа чаагай. Ында 450 га үүве. Оон гектарындан харын-даа 18 центнер чедир ап болур. Ам бистиң кол-ла сагыш салыышкынывыс бо чаагай тараанны чидириг чок ажаап алыры. Бо өзү-не харысалгалыг ажыл.

Каа-Хемде «Тиилелге» колхоз тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртку чылында тараа аймаан 5400 гектарда тараан. Оон 3800 газы кызыл-тас, суда — 1000, арбай — 500 га.

Ильинкачылар өстүрген чаагай дүжүдүн бүрүп ажаап алырынга ыяк белеткенгеи. Бүгү 29 комбайнны септеп доосканг. Оларның 9-зу тарааны тавычалай кезер, а 20-зи бастырар. Комбайнерлер хөчүүл, дурзулгалыг. Ажаап алыышкын үезинде техниканың эдилгезин, таарыштырылгазын кылыр мергежилдиг эдикчи-мастерлерни база тургускан. Ажаап алыышкынның ажылчын планын ажылдап кылган.

Чаагай тарааның кыдыы-биле шуушкан үш хову корабли биске уткуштур бо келдилер. Ф. Бортников оларже айытышаан чугаалай-дыр:

— Кестирилгеже көрге-ле ийи хонун тур бис. Баштай шөлдериң кыдыын таарын турдувус. Ынчан алырга эки. Дүүн 8 комбайн тавычалай кестирип киргеН. Бөгүн база үрөөлүлеп турары бо. Амдыында 150 галын тараазын кестиргеН. Чоорту 20 хөрө комбайн кестире бээр. Оон соонда тавыча кургаарга, бастырын эгелээр бис.

Ол колхоз бо чылын күүнеге 2700 тонна тараа садар планын 3500 тонна чедирерин хүлээгеН.

— Хүлээлгеңерни күүседиш шыдаар силер бе, Фома Иванович?

— Чайлыг күүседир бис— деп, ол бүзүрелдиг харылалды.

Улаштыр биске чугаалайдыр:

— Бир четпес үүве бар. Ону силерге чугаалап көрейн. Тараанны ажаап ап эгелей бердиВис. А тараа урар шаңнывыс белен эвес. Бистиң Сарыг-Сеңге № 958 КМК сотка олуртур дей берди. Шаңны бетонналарын ол КМК чайны өттүр кылып келген. Ам-даа доозулбаан. Ол КМК-ның начальниги Г. П. Сенчуров, кол инженери А. С. Боливанов олар шаңны августа 10-да доозуп бээрин аазаан. А херек кырында ам-даа доозулбаан.

— Шаңны барып көрдүвүс. Шынап-ла эдеп үүве! Тараа кургадыр дериишкиниң чанында кезек чер бетонваттынган. Өскезин сай, довурак хевээр. Сенчуров, Боливанов сугларның шак ындыг харысалга чок, хоозун аазаашкын кылып, ажылды чылзын турар чоруу ол колхозту берге байдалга таварыштырган. Районуң удуртур органнары ол айтырыгны дарый шиитпирлээрин негеттинип турар.

К. АРАКЧАА.

«Шынның» тускай корр.

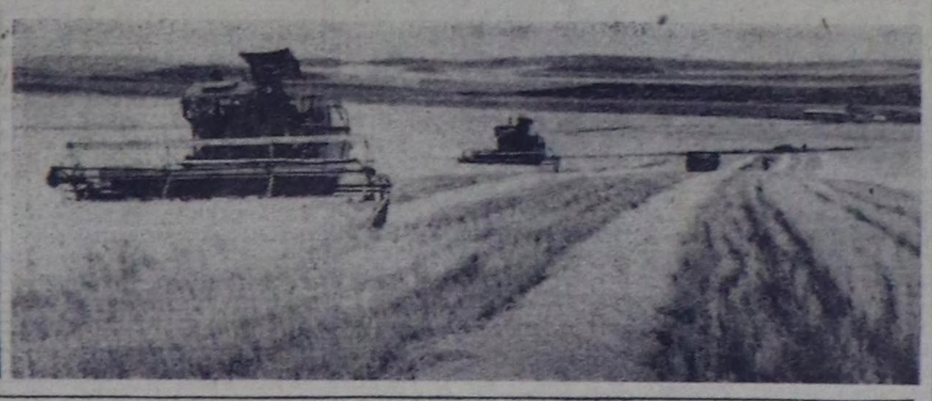

ЧУРУКТА: «Тиилелге» колхозтуң шөлдеринде комбайнарның тараа кестирип турары; колхозтуң кол агроному Ф. И. Бортников (оң талазында) тараанның бышканын көрүп тур.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

КӨДЭЭ ТУДУГДА БАЙДАЛ

Республиканың көдээ тудугжулары тодарадыкчы чылдың планнын онаалдаларын болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин эки күүседип турар. Ол дугайын чылдың эрткен айларының түңнелдериниң көрүп болур. Чеди айларда тудуг-монтаж ажылдарын кылырының планын бистиң тудугжуларывыс ниитизи-биле 101 хуу күүсеткен. Ону тодаргайларга мындыг: чыл эгезинден бээр 9 миллион 540 муң рубльдиг ажылдарын күүседири күрүне планында көрдүнген турган, а херек кырында 9 миллион 634 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдары кылдынган. Трест бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарының планын база-ла ажыр күүсеткен. Үстүүде ниитиг көргүзүглердеи алган көөрге трестиң ажылы черле эки бооп турар. Ынчалзажок ниитиг көргүзүглер-биле кызыгаарлаттынмайн, улуг организацияга хамаарышкен түс-түс бүдүрүлге коллективтериң ажылынын шиитиже кирип, тодаргай анализтериң кылгаш, мурнакчыларның чедиишкиннерин нептереднң, хожудан турарларының чылдагаанларын илереткеш, оларга боттуг дузаны чедирери —үениң негелдези. Партия болгаш чазактың салыы турар сорулгазы-даа ындыг.

Ынчангаш трестиң көжүп чоруур механизастаттынган колонналарының чеди айлар дургузунда бүдүрүлге чорудулгазынга хамаарыштыр чамдык сайгарылгаларны кылын көрээлиг.

Треске хамаарышкан сес мехколоннаның хөй кезин боттарының планнарын болгаш бедиткен хүлээлгелерни доктаамал эки күүседип турар. Оларга Таңдының Каа-Хемниң, Улуг-Хемниң, Бии-Хемниң, болгаш оон-даа өске районнарның көдээ тудугжулары хамаарыштырып болур. Ылаңгыя Сарыг-Сеңгиң № 958 мехколонназының ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының чыл эгезинден бээр дец-дескі ажылдан келгенин мактап чугаалаар алаар. Өске мехколонналарга бодаарга бо коллективтиң кежигүннери күрүне планын бүгү талаг анализтеп көөр болза, оларның ажылында эллэн улуг хожудаашкыннарның барын чеди айларның түңнелдери көргүзүп турар. Чижээлээрге, чурталга болгаш культура албан черлериниң тудуг планы күүсеттинмээн. Чурталга шөлүн ажыглалга киреринниң планы 98,7 хуу күүсеттинген бооп турар. Бо талазы-биле планны «Тыва тудуг» трест—97 хуу, «Тыва көдээ тудуг»—101 хуу, а «Тыва севтелге тудуг» трест 102,7 хуу күүсеткен.

Эрткен айларда керээлиг ажылдаар тудуг организациялары ниитизи-биле эки ажылдап келген. Оон ачызында чеди айларның тудуг-монтаж ажылдарының планын республика ниитизи-биле 100,2 хуу күүсеткен. Тус-тус трестер аайы-биле тудуг-монтаж ажылдарының чеди айлар планының күүсеттингенин тодарадырга мындыг:

«Тыва септелге тудуг»— 102,7 хуу

«Тыва көдээ тудуг» — 101 хуу

«Тыва суг тудуг»— 100,4 хуу

«Тыва тудуг»—97 хуу.

Республиканың тудугжулары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткеринин планын чедиишкиниг күүсеткен. 1975 чылдың ол үезинге дециэрге бо көргүзүг 4,3 хуу өскен. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезиниң чиигеН турарын база-ла эки деп демдеглээр херек. Бистиң тудугжуларывыс чеди айларда бот-үнеин чиигеткениннен 63 муң рубльдиг камналгазын чедип алган.

Бир эвес бүгү тудуг организациялары боттарының планнарын күүсеткен болза, көргүзүглеривис моон-даа эки болур турган.

Республиканың тудугжулары чеди айларның дургузунда өөрүнде планнан ажыр 200 баш шиеке ийи шиек кажаазын, 250 бызаалга кажаалларын, 1800 хоймга дерт хой кажаазын туткан, ажыглалда киргеН. Өске-даа мехколонналарның ажылында бо чергелиг эки чүүлдер бар.

Көдээ тудугжуларның ажылында чедиишкиннер-биле чергелештир четчестериң барын айтыр херек. Кызылда № 62 мехколонна колдуунда улуг үлетүр тудугларын кылын турар. Кижи күжүн болгаш техника херекселдерин кол-кол объектилерге мөөнцеп, тудугжуларның ажылын хошкак организастап турарындан чамдык объектилериңе тудуу хожудап турар. Улуг элеваторнуң тудуун бо КМК дооскан. «Көк-Тейде» школа болгаш 60 квартиралыг чурттарга бажыны удавас ажыглалга кирер. Бо тудуглар ажыглалга кире бээрге капитал салыышкынар шиигээдин алырының талазы-биле оон көргүзүү чүгээртээр. Барыын-Хемчиктиң тудугжулары планын күүсетпээн.

Чөөн-Хемчиктиң көдээ тудугжуларының бо чылда хожудап турарын чидин-биле шугумчүлээр аваар. Ында № 463 КМК чоокка чедир мурнакчыларның санынга турган. Колоннаның удуртулгазы күш-ажылдың организастаашкынын болгаш ортумак звеноның ажылдакчыларындан пегелдени кошкатканының уржуундан ниити ажыл сулараан. Ажыл нормазын күүсетпес хижилерниң саны бо организацияда өскелериннеден хөй. Бүгү ажылчыннарның 27,6 хуузу ажыл нормазын күүсетпейн турар.

Мехколоннаның удуртулгазы база районуң партия, совет органнары моон чогуур түңнелдерни кылыр ужурлуг.

В. ГУЗИК.

«Шынның» экономиктиг тайылбырлакчызы.

ОН ХОНУКТА

Районуң ажыл-агыйларында сеген кезилдезиниң чоруп турарының дугайында айтырыгны СЭКП Тес-Хем райкомунуң бюрозунда чугаалашкан, мал чеминиң белеткеин ам-даа кочкак темп-биле чоруп турарын айыткан. Амгы үеде районда 384 кижи мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар. Оон ниитилде чүүле 164 кижи хол кадыыры-биле сеген кезип турарын бюродан четпес деп демдеглээш, мал чеминиң белеткелинге бүгү күштү мөөнцеерин ажыл-агыйларның удуртукчуларынга даасКан.

Мал чеми белеткээриниң 10 хонукта түңнелин үндүргеН, сеген кезер планын 13,5 хуу күүсеткен «Чодураа» колхозка ажыл-агыйлар аразында шиитпирлээриниг боттарының биче эвес улуг-хуузун, күжүн киргеН.

Ол дугайын юбилейлиг пленумга өлеткел кылган Тыва АССР-ниң Тайбың камгалал комитединиң даргазы **О. А. Толгар-оол** хөй янзы чижектерге тодаргай көргүскеН. 1973 чылдың октябрьда Москвага болуп эрткен тайбыңга кандыкшылдыг күштериниң Бүгү-делегей конгрезиниң улуг ужур-дузазын өлеткелчи онзалап айыткан. Аңаа болза 143 чурттардан 2500 төлөөлер киришкеН. Аңаа ынчан олар делегейниң 120 регионалдыг организацияларының политиктиг партияларының болгаш шимчээшкиннериниң эрге-ажыктарын илергейлеп киришкеН.

Ам 25 чылдың дургузунда Тайбын камгалалының совет комитеди могат-шылаг чок улуг ажылды чорудуп турар дээрзин ол айыткан. Ол делегейниң тайбың талалакчыларының шимчээшкинин эрткен ол чылдарның дургузунда янзы-бүрү чорудээлиг айтырыгларны чөптүг кылдыр шиитпирлээринге боттарының биче эвес улуг-хуузун, күжүн киргеН.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бүгү делегейге быжыг тайбыңны тургузарын чедип алыр дээш мергеН угаанныг ленинчи даштыкы политиканы чорудуп турар. Бүгү-делегейниң Москвага болуп эрткен конгрезинге амгы үениң кол-кол сорулгаларының дугайында СЭКП Төв Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалап тура, мынча дээн: «Тайбың херек болза, тайбыңның политиказы чорут, ол политика дээш демиСеш!».

Совет улус тайбыңны, бурулгаар дешилгенин ужуруткаш, оон чугулазын кымдан артык билер. Ынчангаш делегейниң бурунгаар дешилгелиг бүгү улустары-биле кады тайбың дээш демиселдиң муреуку одуруунда чоруп орар.

— Бистиң республиканың Тайбың камгалал комитеди база биче эвес ажылды кылып турар—деп, өлеткелчи чугаалаан.— 1973 чылда республиканың бүгү районнарынга Тайбыңның совет фондузунга дуза чедирериниң комиссияларын хой-иити эгелээшкинге тургускан. Ол комиссиялар багай эвес ажылдап турар.

Пленумга санал бергеН эштер бүгү делегейге быжыг тайбыңны тургузарының эргежок чугулазының дугайын чугаалап турган.

Индивден Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, Кызыл хоорайның Тайбыңның совет фондузунга дуза чедирер комиссиязының даргазы **М. А. Рамазанова** мынча дээн:

— Тайбың дээрге—өзүп орар чаштарның омак-хөглүг катызы-дыр, частып үнген чечек-чимис, тараа чалгаан ховуШолдер-дир. Тайбың дээрге— аас-кежиктиг күш-ажыл-дыр. Ынчангаш тайбыңны совет улус карак огу дег кадагалап турар. Дайын кыпсыкчыларынга удур киленгиг үнүн көдүрүп турар.

Эрткен 1973 чылда Кызыл хоорайның чурттакчы чону тайбың фондузунга 14 муң 900 ажыг рубльди чыын киргеннин ол чугаалаан. Бо чылын ол ажыл улам массалыг-биле калбарган, 2 муң ажыг рубль чыгдынган.

Юбилейлиг пленумга санал бергеН Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Ч. Лопсанчап, Ала-чурттуг Улуг дайынының киржикчизи, эки турачы **М. Д. Байыскылап**, Тыва АССР-ниң улустуң, РСФСР-ниң алдарлыг артизи **К. Н. Мунзук** болгаш өскелер-даа боттарының үнелиг санал-оналарын бергеннер.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ЧУРУКТА: юбилейлиг пленумнуң бөлүк киржикчилери. Фотозу авторнуу.

МӨҢГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Амгы үениң эң-не массалыг болгаш чугула улуг шимчээшкиннериниң бирээзи—бүгү делегейге тайбың дээш шимчээшкиниң талалакчыларының 25 чыл ою болук эртип турар. 1949 чылдың апрель 20—25 хүнүнде тайбың талалакчыларының Бүгү-делегей конгреси бир дугаар болуп эрткеН. Аңаа делегейниң 72 чурттарының төлөөлери киришкеН. Ол кижилериң үзел-бодалы, сонуургалы аңгы-аңгы болза-даа, быжыг тайбың кезээ мөңгеде турзун дээш бүгү чүткүлүн каттыштырган.

Ынчан улуг француз эртемдеи Фредерик Жолио-Кюри конгрессти — ажыдып тура, мынча дээн: «Бис бүгүн ханыг дайын кыпсыкчыларындан тайбыңны чарыып дилээр дээшэвес, а оларны харын тайбыңны хүлээп алырыне албадаар дээш чыгып келген бис».

Делегейниң тайбың талалакчыларының шимчээшкини эрткен ол чылдарның дургузунда янзы-бүрү чорудээлиг айтырыгларны чөптүг кылдыр шиитпирлээринге боттарының биче эвес улуг-хуузун, күжүн киргеН.

Ол дугайын юбилейлиг пленумга өлеткел кылган Тыва АССР-ниң Тайбың камгалал комитединиң даргазы **О. А. Толгар-оол** хөй янзы чижектерге тодаргай көргүскеН. 1973 чылдың октябрьда Москвага болуп эрткен тайбыңга кандыкшылдыг күштериниң Бүгү-делегей конгрезиниң улуг ужур-дузазын өлеткелчи онзалап айыткан. Аңаа болза 143 чурттардан 2500 төлөөлер киришкеН. Аңаа ынчан олар делегейниң 120 регионалдыг организацияларының политиктиг партияларының болгаш шимчээшкиннериниң эрге-ажыктарын илергейлеп киришкеН.

Ам 25 чылдың дургузунда Тайбын камгалалының совет комитеди могат-шылаг чок улуг ажылды чорудуп турар дээрзин ол айыткан. Ол делегейниң тайбың талалакчыларының шимчээшкинин эрткен ол чылдарның дургузунда янзы-бүрү чорудээлиг айтырыгларны чөптүг кылдыр шиитпирлээринге боттарының биче эвес улуг-хуузун, күжүн киргеН.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бүгү делегейге быжыг тайбыңны тургузарын чедип алыр дээш мергеН угаанныг ленинчи даштыкы политиканы чорудуп турар. Бүгү-делегейниң Москвага болуп эрткен конгрезинге амгы үениң кол-кол сорулгаларының дугайында СЭКП Төв Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалап тура, мынча дээн: «Тайбың херек болза, тайбыңның политиказы чорут, ол политика дээш демиСеш!».

Совет улус тайбыңны, бурулгаар дешилгенин ужуруткаш, оон чугулазын кымдан артык билер. Ынчангаш делегейниң бурунгаар дешилгелиг бүгү улустары-биле кады тайбың дээш демиселдиң муреуку одуруунда чоруп орар.

— Бистиң республиканың Тайбың камгалал комитеди база биче эвес ажылды кылып турар—деп, өлеткелчи чугаалаан.— 1973 чылда республиканың бүгү районнарынга Тайбыңның совет фондузунга дуза чедирериниң комиссияларын хой-иити эгелээшкинге тургускан. Ол комиссиялар багай эвес ажылдап турар.

Пленумга санал бергеН эштер бүгү делегейге быжыг тайбыңны тургузарының эргежок чугулазының дугайын чугаалап турган.

Индивден Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, Кызыл хоорайның Тайбыңның совет фондузунга дуза чедирер комиссиязының даргазы **М. А. Рамазанова** мынча дээн:

— Тайбың дээрге—өзүп орар чаштарның омак-хөглүг катызы-дыр, частып үнген чечек-чимис, тараа чалгаан ховуШолдер-дир. Тайбың дээрге— аас-кежиктиг күш-ажыл-дыр. Ынчангаш тайбыңны совет улус карак огу дег кадагалап турар. Дайын кыпсыкчыларынга удур киленгиг үнүн көдүрүп турар.

Эрткен 1973 чылда Кызыл хоорайның чурттакчы чону тайбың фондузунга 14 муң 900 ажыг рубльди чыын киргеннин ол чугаалаан. Бо чылын ол ажыл улам массалыг-биле калбарган, 2 муң ажыг рубль чыгдынган.

Юбилейлиг пленумга санал бергеН Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Ч. Лопсанчап, Ала-чурттуг Улуг дайының киржикчизи, эки турачы **М. Д. Байыскылап**, Тыва АССР-ниң улустуң, РСФСР-ниң алдарлыг артизи **К. Н. Мунзук** болгаш өскелер-даа боттарының үнелиг санал-оналарын бергеннер.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ЧУРУКТА: юбилейлиг пленумнуң бөлүк киржикчилери. Фотозу авторнуу.

Мал чемин белеткээри—шалыпчы фронт

„ИСКРАНЫҢ“ ИШЧИЛЕРИНДЕ

Курлавырларны ажыглап тургаш...

Бистин «Искра» колхозтун ажылишчилери мал чеминиң белеткелинге чылдын-на идепкейлиг киржип келгеннер. Хөй хемчээлдиг, шынарлыг мал чемин белеткеп алыры колхозтуң экономиказын быжыглаарынга кол үүл болур дээрзин билир бис. Бо сорулганы чедиишкиниг боттандырары-биле арткы чылдарда бүгү бар күштү сиген, силос, сенаж, будук-бүрү белеткелинче хаара тудуп келдивис. Малга элбек чем-суурну белеткеп алырынга сорук кирген искрачылар республиканың ажылишчилеринге кыйгырыгларны-даа үндүрүп турган.

Эрткен чылын 1500 тонна мал чемин белеткээр бедиткен хүлээлгевисти 1873 тонна кылдыр ажыр күүсеткен бис. Ооң ачызында ниитиниң малы хүр-менди кыш ашкан. Эт, сүт, дүк будүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнары-даа күүсеттингилээн.

Бо чылын хову-шөлдерге кандаашкын-биле демиселди чоруткан бис. 387 га черни ийи катап суггарган. Ооң түннелинде тарымал сигеннериниң өзүлдези эки болган. Сугбиле хандырып болур сиген шөлдеринде суггарылга системазын тудуп, ажыглалда киирген. Ында тараан сигеннер бо чайын чаагай үнген. Даглар эдектериниде чамдык сиген шөлдери кандаашкынга алыскан. Мал чемнерин белеткээр 15 хире сигенчилер звеноларын тургускан.

Ол звенолар болгаш бригадаларже суурнуң чурттакчыларын, малчын бригадаларның бүгү-ле ажылдап болур кижилерин эвилелдеп, сиген белеткелинде 300 ажыг кижини хаара туттувус. Мал чемнериниң белеткелинче өреникчилерни, аныяктарны, албан организация черлериниң ажылдакчыларын, пенсионерлерни калбаа-биле эвилелдээн. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидери бо ажылды кыска хуусаада доозарынга дузалаар болгай. Ынчангаш механизастаан звеноларны немей тургускан. Бо хүннерде Деписл-оолдун, Деписилдейнин, Удувас-оолдуң удурутканы механизаттаттынган звенолар бедик будүрүкчүлүг ажылдап турар.

Чайнын бо сөөлгү хонуктарында бистин колхозтуң шөлдеринге чаъсташкыннар болган. Ынчангаш кандаан черлернин болгаш шынааларның сигени аажок үнүп чыдар. Сиген үнген шөл, шынза, чоога, аргаарыг бүрүзүн дилеп, шымчым-даа сигенни черге кагбайн, ажаап алыр дээш, ону учётка ап, кезилдени, бөлүүшкүнү, сараттаашкынны организастыг чорударынче күштү мөөнзээн. Чайын чардырган суггат чок шөлдерге Украинадан эккелген сула үрезинин 360 га черге чашкан бис. Ол черлерге чаашкыннар дүшкенинден көк сула аажок үнген. Ол база биске немелде курлавыр болуру чугаажок, бо шөлдерде суланың бир газындан-на 15 центнерни азы 360 гадан 540 тонна ногаан массаны ап болур арга бар.

Чоокта чаа арга-арыглыг, чоогаларлыг, арык-бугаларлыг черлерни немей дилеп, сиген кезер, бөлер ажылче 160 кижини чоруткан. Оларның 100 хирези хөл кадыырыбиле сигенни кезип турар. Ол базала улуг күш-түр. Тудугнуң болгаш өске-даа организацияларның звенолары ам Чадаананың Баян-Дугайда, Кара-Адырда, Хөндергейниң Хиктиг Бажында боду чайгаар өскен сигенни ажаап алырынче база кирген.

Сиген белеткелинче бүгү чоннуң күжүн мөөнзээринге колхозтуң коммунистери, Чадаана көдээ Советтиң депутаттары, депутат бөлүктери организакчы дузазын чедирип турар. Суурнуң кварталдарының аайы-биле чонну будук-бүрү белеткээринче хуваап, даалгаларны бергилээн. Кварталдарның чурттакчылары 133 тонна будук-бүрүнү белеткээрин ам 100 тонна чедир күүсеткен. Олар будук-бүрүнү безерек шык кылдыр кургаткаш, ыяштарга аспайн, ону дуглаглыг складта кургадып турар. Ынчаар белеткээрге мал чеминиң ногаан шык шынары читпес.

Колхоз бо чылын 1325 тонна сигенни, 100 тонна сенажты, 3 муң тонна силосту белеткээр планныг. Кижи күжүн, күш-ажылды шын организастап тургаш, ол планнарны ийи-даа катап ажыр күүседиптер аргавыс бар. Ам каш хонуктан тарымал-тоорукту, кукурузаны кезип, силостаарынче кирер. Бистиң быжыг сагылга-чурумнуг, бир демниг ажылдап турар сигенчилеривис 580 ажыг тонна сигенни белеткээн. Колхозта партия, комсомол организациялары, көдээ Совет, херээженнер чөвүлели мал чеминиң белеткелинге ажылдап болур кижилерни эвилелдевишаан, ниитиниң малынга четчир чем курлавырын тургузарынче бүгү-ле күштү мөөннеп турар.

Д. НАСТЫК-ДОРЖУ,
Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң баштаар чериниң даргазы.

ЧАРЫШТЫ КАЛБАРТКАН

«Искра» колхозтуң мал чемнери белеткээр звеноларында партия бөлүктерин тургускан. Партия организациязының ажыл планын ёзугаар 28 агитаторну, 4 лекторну, 22 сургакчыны звенолар, бригадаларже аътканган. Олар чарышты организастажып, машина-техника, кижи күжүн шын хуваарынга идепкейлиг киржип турарлар. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерин айтырыгларынче олар база сагыш салып, сигенчилерниң чеменилгезин, дыштанылгазын организастап турарын хайгаарап, ажылда четпестерни чайладырының аргаларын тып, чарышты беш хонуктап түннээринге киржип турарлар. Сургакчылар агитаторлар-биле демнежип, хана солуннарны, агитхуудустарны үндүрүп, тиилекчилерни мактап, хожуданнарны илередип турарлар.

Мал чеминиң белеткелинде 82 коммунист, 68 комсомолчу бар. Оларның киржип азы удуртуп турар бригадаларының кежигүннери сиген кезер машина-техника, аътхөл, хол кадыырлары-биле чепсегленген. Ырак черлерде мал чемнерин белеткеп турарлар бригадалар төптеринге хонгаш, эртен эртежик ажылче үнерлер. Чамдык звенолар майгыннар-биле хандыртынган. Аъш-чем аймаа четчириби-биле бар.

Ниитиниң малынга элбек чемни белеткээринге мурнакчы киришкен кижилерни шаннап, мактап турар. Социалистиг чарыштың түннелдерин беш хонуктан үндүрер. Тиилекчи звенога шилчиир вымпелди, 30 рубльди тыпсыр. Беш хонуктун дургузында шалыпчы ажылдаан кижилерни шаннаарынга 120 рубльди база үндүрүп берип турар. Ол чарыштың түннелдерин ам дөрт удаа үндүрген. Тиилекчи бригаданы, звенону ирт азы серге-биле шаңдазрын база чурумчуткан. Ооржак Деспил-оолдун комсомолчу-аныяктар бригадазы, Ооржак Үгүй-оолдун, Монгуш Удувас-оолдун болгаш оске-даа коммунистерниң бригадалары бирги, ийиги черлерни эелеп, ол шанналдарны аягылаан.

Ооржак Деспил-оолдун удуртканы сигенчилер 350 тонна сиген белеткеп сараттаар планныг. Ону олар ам 200 тонна ажыр кыла бергенер. Ол бригаданы үш чыл бурунгаар тургускан, ол чылдын-на хар чагыже чедир мал чемнерин белеткээр. Үгүй-оолдун, Деспил-оолдуң бригадалары база оон дудак чок.

Сиген белеткелинде ажылишчилерниң культурлуг дыштанылгазынче доктаамал сагыш салдынган. Агитбригаданың киржикчилери оюн-концерттерин оларга көргүзүп эгелээн. Ону Культура бажыңының директору Рая Ананды удуртуп турар. Көжер кинолары база тургускан. Хостуг шактарда ойнаар үүлдер — хол бөмбүү, шыдыраа четчири-биле бар. Колхозта болгаш районда мал чеминиң белеткелинин дугайын, чарыштың түннелдерин экономист Дүлүш Киим-оол, колхоз даргазы Донгак Настык-Доржу, кол инженер Ховалыг Ангыр-оол, херээженнер чөвүлелиниң даргазы Мария Калдың болгаш өске-даа коммунистер быжыглаан участокторларына барып дыңналып, шанналарны тыпсып, ажылды шын организастаарын чедип ап турарлар.

Х. САМДАН,
колхозта партия организациязының секретары.

Будүрүкчүлүүн бедидер дээш

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш, машина-техниканы баш удур септеп, сиген, силос, сенаж белеткээр звено, бригада будүрүн көдээ ажыл-агый машиналары-биле эки хандырарын оралдашкан бис. Ам хову-шынааларда 9 санныг сиген кезер машина, 4 доры болуп тырыырлар, ангыангы маркалыг 4 дорт болдурер грабль, дугуйлуг 14 тракторлар үрелиишкиннерге таварышпайн, будүрүкчүлүг ажыглаттынып турар. Сиген сөөртүрүнге ажыглаар 16 чүк машиназының ажыктының база демдеглевес аргажок.

Оларның-биле Чадаана хемнің уунда кескен сигенни, силостаар кукурузаны, тарымал-тоорукту, көк суланы дажыглап, кыштаглар, фермалар чанында сараттап, силостап, тырый шараан сигенни бажыңнар хевирлиг кылдыр чыып турар.

Сыптан ужурган мал чемин бичии-даа чидириг чокка чыып алырынга чаа алганывыс ГПП-6,0 маркалыг сиген болдурер грабльдер улуг ажыын берип, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринге улуг идигни берген. Ол болза шөлде кезип каан сигенни ийи талалап, чалдай болуп келир. Ынчаар болдуңун каан сигенни сиген тырып шарыыр машина удур арылдыр шаап чоруп орар. Ынчаар тыраан сигенни звеноларның ажылчыннары тергелиг тракторларга удур чүдүрүптер.

Бир ындыг тракторга 60 кезек шырыгны чурумнуг чыый салып үндүрер ужурлуг. Ону бистиң сигенчилеривис бир угда 110 шарыг чедириптеринин аргазын тыпканнар. Ынчаар кылырга ажыл база аажок будүнгүр болуп турар. Бо мурнакчы арганы Деписл-оолдун, Деписиежтин, Удувас-оолдун, Үгүй-оолдун механизастаан звенолары калбаа-биле ажыглап турар.

Эш Деспил-оолдун механизастаан звенозу ол аргаларны ажыглап тургаш, баштайгы беш хонукта 64 тонна, ийиги беш хонукта—80 тонна сигенни пресстээш сараттаан. Кайы-даа звено беш хүнде 50 тонна сигенни белеткеп сараттаар планныг. Бо аныяктар звенозу күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерин чедип ап, ажылды бедик деңнелдиг организасталаш, бир дугаарында 30 рубль, ийи дугаарында — ирт-биле шаңнатканнар. Олар чайгаар үнген сигенни 150 тоннаны белеткээр планын 10 хонукта-ла ажыр күүседипкен. Сенаж, силос белеткээри дээн чижектиг, кылыр ажылы ам-даа хөй.

Х. АҢГЫР-ООЛ,
кол инженер.

МАЛЧЫННАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Эрткен чылын 15 тонна сигенни, 10 ажыг тонна тараа саваңын белеткээн мен. Кызын хар улуг болду. Хойларывыстың хөй кезин тургузу азырадывыс. Четчир хемчээлдиг сигенни, саваңны, будук-бүрүнү белеткеп алганывыстың түннелинде коданда малывыс хүр кыш ашкан.

Кадайым Монгуш Сүрүн-Ламаевна Байыр, дузалакчы кадарчывыс Монгуш Көшкендей-биле демнешкеш, бо чылын элээн бедик хүлээлгени алдывыс. 20 тонна сигенни, 20 тонна саваңны, зеленканы белеткээр хүлээлгелиг бис.

Бо хүннерде бир тонна ажыг будук-бүрүнү, 15 тонна сигенни белеткеп алдывыс. Сигенни июль айның төнчүзүйде Теректиг, Кызыл-Довуракпың шөлдериндеп кезип эгелээн бис.

Ам Чадаана хемниң ыяштар, талдар аразындан кезип, бөлүп турар. Эрткен чылга бодаарга сиген эвээш үнгенинге ундаравайн, бар-ла сигенни кезип, бөлүп алырынга күштү салып турар. Эрткен чылын белеткеп алган сигенивистің чамдыызын кышкы үеде чамдык бригадаларга безин эки турабиле берип турдувус. Ооң артыы кыштаавыста ам-даа курлавырда бар.

Колхозтуң өске малчыннары база-ла чанывыста шынаалар-да мал чеми белеткеп ажылдап турарлар. Ондар Борбак-Даш, Монгуш Дамчат-оол дээш, идепкейлиглер-ле хөй. Чаржып турар малчынывыс — Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Куш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Ондар Шаравин чүве. Бо хойжудан дудавас дээш, малды одарладып семиртириче кичээнгейин салбышаан, сигенниг черлерни удур дилеп, Кызыл-Довуракпың, Теректиг сигенниг черлериниң ыяш-дажын аштап арыглап, кезилдени чоруткан бис.

Колхозтуң бүгү-ле хойжулары бистериниң аравыста элбек мал чемин белеткээр дээш чарыш калбарган. Малчыннардан Күжүгет Кошкар-оол, Монгуш Дамчат-оол, Ондар Шаравин, Ондар Алдын-оол, Ооржак Чылбак-Кара, Монгуш Комбуй-оол олар хөпээнээн сигеннерин сараттап, кижи бүрүзү 10—15 тонна чедир көк сигенни белеткеп алганнар. Бис-даа, олар-даа кезилдени аът сөөртүр машиналар, хол кадыырлары-биле чорудып турар бис.

Малчын бүрүзү мал чемин белеткээр талазы-биле планнарлыг, бедиткен хүлээлгелерлиг. Чижээ, үш кезек черде сүт-бараан фермаларының кайызы-даа 50-50 тонна сигенни белеткээрлер. Тайга эдектеринде чайлаглаан фермалар коллективтери мал чеминиң белеткелинче база организастыг кирген. Колхозта 19 муң баш шээр малды, 1300 ажыг баш мыйыстыг бода малды кышкы үеде будун болгаш чартык тургузу азыралче киирер болгай бис. Ынчангаш малга чемни элбедир белеткээри хүнүңү чугула айтырыы.

Бисте үүрмек четпестер барын моон соңгаар болдурбазы-биле чугаалап кагза эки. Колхозта 37 кодан мал бар. Бо хүннерде 28 коданның малчыннары мал чемнерин белеткээринче кирген. Элээн хөй кадарчылар ам-даа сиген белеткеличе кирбээн. Ынчангаш ажыл кылып шыдаар аныяк-даа, кырган-даа кижи бүрүзүн бо чугула ажылче эвилелдээш, черге шымчым-даа сигенни кагбазын чедип алыр. Колхозта мал бригадири Монгуш Дамбаз баштаан улусчу контролёрлар сиген кескен шөлдерге хыналдаларны чоруткан. Хиктигде Үгүй-оолдун, Белдир-Бажында Комбуй-оолдуң база Удувас-оолдуң бригадаларының мал чемнери белеткээн черлеринде кескен сиген артынчызы хөй таварышкылаан. Ону грабль-биле катап бөлдүргеи. Моон соңгаар мындыг четпестерни болдурбаза эки.

М. ШИНИК-КАРА,
кадарчы.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫ ТҮННЭЭН

Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының коллективи Кызыл хоорай Совединиң «Көк-Тей» совхозунуң Көк-Тей сүт-бараан фермазы-биле социалистиг чарыштың кереэзин чарып алгаш ажылдаандан бээр ийи чыл чеде берген. Республикада тергииде турар ол ийи фермаың күш-ажылчы маргылдаазы арга-дуржулга солчурунга, ажылга чаа үүлдүү ажыглаарынга, сүт будүрерин база ону күрүнеге садарыы көвүдедиринге, саанчы, кадарчы бүрүзүнүң хууда харыысалгазын бедидеринге, будүрүкчүлүг ажылдаарынга улуг идиглиг болган. Ийи фермаың ажыл-ишчилери бот-боттарынга аалдажып баары, удур-дедир хынажыры, ажыктыг дуржулгазын солчуру чаагай чалчыл апарган. Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының бирги чартыында ийи фермаың социалистиг чарыжының түннелин арбитрлер үндүрген.

Тодарадыкчы дөртү чылды эгезинде ийи коллективтин чарып алган кереэзин ёзугаар бирги чартык чылда социалистиг хүлээлгезин кайы фермаың канчаар күүсеткенин моон адаанда деннеп көргүстүвүс:

Кол-кол көргүзүүлер	Кара-булуң фермазы			Көк-Тей фермазы		
	күүсеткени	хүлээлгези	хуу-биле	күүсеткени	хүлээлгези	хуу-биле
Сүттү будүрери (центнер-биле)	3650	3863	105,8	5100	4508	88,0
Сүттү күрүнеге садары (центнер-биле)	3320	3550	106,9	4000	3868	96,5

Үстүнде саннардан алгаш көөрге, кол-кол көргүзүүлер талазы-биле Кара-Булуң фермазының коллективи көк-тейжилерни мурнап турары илден-дир. Кара-булунчулар сүттү будүрерин база күрүнеге садарын кереэде айыткан хүлээлгезинден ажыр күүсеткен. Бирги чартык чылда ферма бир инектен-не 1471 кг сүттү сагган. А Көк-Тей фермазының коллективи социалистиг чарыштың кереэзинде айыткан бүгү-ле хүлээлгелерин чартык чылда күүсеттпээн. Күрүнеге садар планынга 132 центнер сүттү чедирбээн, сүттүн бараавнының кудулаткан. Көк-тейжилер бир инекке онааштыр 194 кг сүттү кара-булунчуларга чедир сагбайн барган-дыр. Көк-Тей фермазы оон турژук эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге безин куду көргүзүүлүг болуп, 74 кг сүттү чедир саап албаан. Моон чылдагааны чүдел? «Көк-Тей» совхозтуң кол зоотехниги В. М. Гаврилова оон чылдагаанын мынчаар тайылбырлаан:

—Бистиң фермавыстың коллективи кышкы үеде эки ажылдаза-даа, чазын мал чеминиң курлавыры эвээжей бээрге, инектериниң сүү элээн кудулаан. Ынчан малга ылбыраткан саван, силос берип турдувус. Чер одары совхоз девискээринде чок болганындан инектерни кадатче безин үндүрбейн турган. Ынчангаш чартык чыл планы күүсеттинмээн. Июль 15-тен бээр инек сүттелип келди. Ынчан ниити инектен хүнде 2,3 тонна сүт саап ап турган бис. Ам хүнде 3 тоннадан эвээжевес-тир. Ынчангаш чыл планын күүседип болурунуң боттуг аргазы бисте бар.

Эрткен чартык чылдың социалистиг чарыжының түннелдерин «Шын» солунга парлаан. Ында саанчыларның дамзызы база бар. Республиканың саанчыларының арасында ийиги, үшкү черлерни «Көк-Тей» совхозтуң саанчылары Т. Конобеевская биле В. Долганина олар эелеп турар. Т. Конобеевская бир инектен-не 1992 кг, а Долганина — 1987 кг сүттү саггаш, хуузуда чарышка тиилекчи болганнар. Үшкү черни база-ла «Көк-Тей» совхозтуң төлээзи Гусакова бир инектен-не 1768 кг сүттү саггаш ээлээн. Эрткен чылдың бо үезинде деңнээрге, «Көк-Тей» совхозтуң чамдык саанчылары саалданы элээн бедиткеннер. Чижээ, Т. Конобеевская эрткен чылдың бо үезинде бир инекке онааштыр сагганындан бо чылын 303, В. Долганина — 134, Гусакова — 110, Ондар — 270 кг сүттү хөйну алганнар. Ындыг түннелдер өөрүнчүг. Социалистиг чарыштың кереэзин чарып, ону эгелеп алган чүве болганда, хүлээнген ажылы дээш бот-харыысалгазын бедидип, ак сеткилдиг ажылдаарының чижээн олар көргүскен. Оларның ажыл-ижиниң чедиишкиниг болурунга ийи коллективтиң социалистиг чарыжы дузалааны билдингир.

А Кара-Булуң фермазының саанчыларының мурнуку одуруун Нина Низамутдинова эелеп, бодунга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не 1741 кг сүттү сагган. Ону Тамара Конобеевскаянын («Көк-Тей совхоз) көргүзүү-биле деннеп көөр болза, 248 кг четпес ышкажыл. Ийи фермаың бирги черни эелеп турар ийи саанчызының чангыс инекке онааштыр саап алган сүү ол хире ылгалдыг болган-дыр. Ынчалза-даа чарыштыг ийи фермаың коллективтери күш-ажылчы марыылдаага ажар дээш чүгле сан-түн сүрүп турар эвес, а боттарының бар арга-курлавырларын чөп ажыглап, кайы-бирээзинден билип алган ажыктыг чүүлүнге даянып, мурнакчы дуржулганы нептередирин оралдажып турар.

Бо чылын Кара-Булуң сүт-бараан фермазының саанчылары, инек каларчылары багай эвес ажылдап турар. Саар инектерни чайлаг одарыны Т. Конобеевская биле В. Долганина олар эелеп турар. Т. Конобеевская бир инектен-не 1992 кг, а Долганина — 1987 кг сүттү саггаш, хуузуда чарышка тиилекчи болганнар. Үшкү черни база-ла «Көк-Тей» совхозтуң төлээзи Гусакова бир инектен-не 1768 кг сүттү саггаш ээлээн. Эрткен чылдың бо үезинде бир инекке онааштыр сагганындан бо чылын 303, В. Долганина — 134, Гусакова — 110, Ондар — 270 кг сүттү хөйну алганнар. Ындыг түннелдер өөрүнчүг. Социалистиг чарыштың кереэзин чарып, ону эгелеп алган чүве болганда, хүлээнген ажылы дээш бот-харыысалгазын бедидип, ак сеткилдиг ажылдаарының чижээн олар көргүскен. Оларның ажыл-ижиниң чедиишкиниг болурунга ийи коллективтиң социалистиг чарыжы дузалааны билдингир.

А Кара-Булуң фермазының саанчыларының мурнуку одуруун Нина Низамутдинова эелеп, бодунга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не 1741 кг сүттү сагган. Ону Тамара Конобеевскаянын («Көк-Тей совхоз) көргүзүү-биле деннеп көөр болза, 248 кг четпес ышкажыл. Ийи фермаың бирги черни эелеп турар ийи саанчызының чангыс инекке онааштыр саап алган сүү ол хире ылгалдыг болган-дыр. Ынчалза-даа чарыштыг ийи фермаың коллективтери күш-ажылчы марыылдаага ажар дээш чүгле сан-түн сүрүп турар эвес, а боттарының бар арга-курлавырларын чөп ажыглап, кайы-бирээзинден билип алган ажыктыг чүүлүнге даянып, мурнакчы дуржулганы нептередирин оралдажып турар.

Бо чылын Кара-Булуң сүт-бараан фермазының саанчылары, инек каларчылары багай эвес ажылдап турар. Саар инектерни чайлаг одарынче үндүрген. Кадатты дүне, хүндүс чорудуп, инектин суггадын шын организастап, концентратты берип турар. Инекти ынчаар ажаап, одарладып келгениниң түннелинде, ук фермада бир инек хүнде 12 килограммдан эвээш эвес сүттү берип турар апарган. Ынчангаш саанчыларның көргүзүглери бедээн. Бир саар инекке онааштыр Нина Низамутдинова 1744, Фаина Иванова—1658, Зинаида Реодько —1655, Тамара Семиранова —1623 кг сүттү тус-тузунда сагганнар.

Ийи фермаың бирги чартык чылда күш-ажылчы кол-кол көргүзүглерин деннеп көргеш, арбитрлер **Кара-Булуң фермазының коллективин социалистиг чарыштың тиилекчизи кылдыр санаан.**

Чарышты улам дээштиг болдурарын, ону эки организастаарын кайы-даа совхозтуң дирекциязының, парткомунуң болгаш профэвилел комитединиң талазындан ам-даа четпес кылып, чарыштыг фермаларның төлээлекчилерин чогуур үезинде ужураштырарын багай организастап турарын демдеглээр херек. Бо чылдың бирги чартыының түннелдерин ийи ферманың төлээлекчилери чугаалажып көрбээн. Оон чылдагааны чүдел дээрге, чарыштың түннелин үндүрер, арга-дуржулгазын солчур дээш Кара-Булуң фермазының төлээлери чедип кээрге, көк-тейжилер оларны хүлээп албаан. Аалчылар келирин биле тура-ла директор Ломаев-даа, партком секретары Гаврилова-даа чок болган. Ажылының чай чогунга сыддап алгаш, «Көк-Тей» совхозтуң директору А. Ломаев, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң директору В. Кожушко боттары аразында дугурушкаш, ужуражыышкынны билдинмес хуусааже соңгаарлаткан.

Социалистиг чарыш—шимчедикчи күш болганда, чарыштың түннелин үндүрерде ону ала-чайгаарлаш к ы н н ы ң оруунче киирбес ужурлуг.

Ш. ДОРЖУ.

...Чаш-ла хаакта

Келир кышка уткуштур мал чемнерин элбедир белеткеп алыр сорулга салган Чөөн-Хемчикте «Искра» колхозтуң колхозчуларының бо хүннерде күженишкиниг ажылдап турарын магадаан бис. Мал чемнери белеткээр звеноларда, бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чуруму эки деңнелдиг. Ол ажыл-агыйның ажылишчилери мал чемнерин белеткээриниң планын ам 50 хуу чедир күүседипкен.

Каан аяс хүннериң бирээзинде Чадаананың Белдир-Бажында колхоз конторазының ажылдакчыларының бригадазынга чеде бердивис. Мында 14 моге-шыырак эрлер хойжу Монгуш Комбуй-оолдуң кезип каан сигенин бөлүп, хөпээнээн турлар. Арткан сигенни малчын боду аът сөөрткен грабль-биле бөлдүрүп турда, автомеханик Дүлүш Семис-оол баштаан эрлер үш чүк машиназынга хөпээннерни чүдүрүп, үш километр хире ыракта Чайлаг-Алаакта сараттаар черже чорудуп-ла турган. Ол аразының берге, оңгул-чиңгилдерлиг, суглуг оруктарын човаачылар Дуся Монгуш, Монгуш Бадый-оол, Совет Ондар улуг-ла бергедээшкиннер чокка эртилер. Шаандакы эрги хүрээ турган шөлде сараттар элээн каш болуп, белий берген турлар. Човаачылар аар чуугун ооң чанынга эккеп дүжүрлүлер. Удур сараттаашкынны демги оолдар эгеледелер.

— Сараттарның деңзизи 50 тонна ашкан-дыр, нөн хүн иштинде ол хирени кылгандыр силер, оолдар—дээн учёткиниң өөрүшкүлүг үнү дыңналды.

Машиналар Чадаана хемин, алаак сугларын дедир кежер дей берди. Чүк чок машиналар оңгар хемин кежери берге. Ынчангаш, Монгуш Удувас-оолдуң бир беларузу оларны сөөртүп кежирди.

Эш Удувас-оолдуң звенозунда колдуунда школачылар, аныяктар бар. Олар 150 тонна сигенни белеткээр, сараттаар даалгазын күүседи шаап алган. Ам 200 тонна зеленканы, бир муң тонна саваңны белеткээр ужурлуг. Ол ажылдар келгиже олар алаактарның сигенин дилеп, ам-даа кезер, бөлдүрүп, тырып, пресстээш, сараттаарлар.

Удувас-оол Ооржак Үгүй-оол-биле чарыштыг мен дейдир. Чарыштыг звенога бир аштырып, чамдыкта оларны ажып-даа тур бис, ынчаар ажылдаарга солун-даа чүведир. Өөрүмнүң хөй кезин ам 7-8 класстарга өөренирлер. Ажылдзары кончуг эрлер-дир. Боларның хөй кезин 5-15 чедир акша-биле шаңнатканнар деп, ол чугаазын уламчылады.

Сиген бөлдүрүп, тырыр, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар машинаны магадаан бис. Ол болза дырбажы-биле сигенни удур бөлдүрүп ап, тыраан сигенин демир дузак-биле шарый шаап чорун турду. Бир минута-даа четпейн уштунуп үнгүлээн шарыгларны оолдар тракторга удур-ла чүдүрүп турар.

— Дүүн, бөгүн 43 тоннаны тырып сараттаан болдувус. Бо беш хонуктуң чарыжынга база шаңналга киирер-ле боор бис— чиктиң өөрүшкүлүг үнү дыңналды.

Чадаана хемниң бо арыгларында мал чеми белеткээн кижилер-ле хөй. Машиналарның тырылаан даажы, аныяктарның аянныг, чараш үннери чимрбейлиг арыгларны кежилдир дыңналып кээр. Алаактарны өттүр сиген кестирер машина башкарган бир аныяк кижиниң мынчаар ырлаанын эш Деспил-оолдуң звенозунче бар чораш дыңнаан бис:

Чадаананың чаш-ла хаакка
Чадаганнап орбадың бе.
Чаза чөлзип келиримге
Чаштып ойнай бербедиң бе.

Мал чемнери белеткеп, мында демниг, массалыы-биле ажылдаан улустуң чеми элбек-даа, амдаанныг-даа болду. «Ижер-чиирге ирт-серге» дээн ышкаш, шынап-ла ирттиң азы сергениң чаглыг эъдин чип, үстүг чазгай, мүнүн ижер чордулар. Аныяктар дыштанып бөмбүк ойнаар, чаа келген солуннар номчуур, шыдыраалаар-даа. Кезек ынчаар дыштангаш, катап ажылдап киириптерлер-дир.

Ондар ОХЕМЧИК.

ЧУРУКТАРДА: Монгуш Удувас-оолдуң звенозунда ажылдап турар өөреникчилер (үстүнде). Сиген шөлдерин суггарар бетоннап кылган арыктың бир ужунда (адаанда оң талада). Хойжу Монгуш Комбуй-оолдуң кескен сигенин бөлдүрүп турары (адаанда солагай талада).

Авторлуң тырттырган чуруктары.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ „ИЕНИҢ АЛДАРЫ" ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ „ИЕНИҢ МЕДАЛЫ" МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң
(Төнчүзү. Эгези № 189 «Шында»)

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругларны божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Бландин Чирмит-Дажыевна **Монгуш** — Чадаанда хлеб заводунуң хлеб быжырыкчызы.

Мочак Чамыяновна **Ооржак** —Чадаана АТБ-зиниң ажылчыны.

Алдын-кыс Сенмитовна **Сарыглар** — «Заготзерноның» ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Хартык Амыр-Ашаковна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чадаг-кат Кишпеековна **Ондар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Бичии-Уруг Самбаевна **Ооржак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Кара-кыс Сууровна **Карасал** — Чадаана хоорайда өг-бүле эзи.

Сарыглар Бораевна **Мартыс-оол** — «Алдан-Маадыр совхозтуң ажылчыны.

Шыгжат Байыр-ооловна «Монгуш—«Заготзерно» конторазының кочегары.

Вера Шыгжаевна **Ооржак**— «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Эмек Даваевна **Ооржак** — Бора-Тайга школазының башкызы.

Дургун-оол Чадамбаевна **Сарыглар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Серемаа Очур-ооловна **Сарыглар**—«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дензиваа Монгушевна **Комбу-Сюрюн** — Чадаана хоорайда өг-бүле эзи.

Вера Очур-ооловна **Ондар**— Чадаана хоорайда өг-бүле эзи.

Бичиней Арган-ооловна **Ооржак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Дадар Сергеевна **Ооржак** — ажылчы чоннар депутаттарының Бора-Тайга кежээ Совединиң секретары.

Кара-кыс Канчыыр-ооловна **Ооржак**—көжүп чоруур механизастаттынган № 463 колоннаның ажылчыны.

Зоя Дуган-ооловна **Пирлей** —СЭКП XXII съездизи аттыг совхозтуң ясли-садында няня.

МОҢГУН-ТАЙГА РАЙОН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Булут Донгаковна **Донгак**— район эмнелгезиниң санитарказы.

Валетмаа Биче-ооловна **Иргит**—Мугур-Аксы суурда өг-бүле эзи.

Балды Иргековна **Салчак**— райпода садыгжы.

Юлия Биче-ооловна **Шожуу** —«Малчын» колхозтуң колхозчузу.

Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зинаида Донгаковна **Иргит** —«Союзпечатьтың» район салбырының ажылдакчызы.

Сержаа Иргитовна **Коңгаржап**—«Малчын» колхозтуң колхозчузу.

ТАНДЫ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Ооржак Холажыковна **Адыг-оол** — «Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Александра Дамбаевна **Биче-оол** — Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Апрель Байкараевна **Ондар** —Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Аппык-кыс Бадыевна **Доптуг-оол**—Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Надежда Николаевна **Жданович**—Балгазын суурда өг-бүле эзи.

Зинаида Дыртый-ооловна **Кунга**—Балгазын суурда өг-бүле эзи.

Чугур Кылчан-ооловна **Куулар** — «Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Мария Саловна **Монгуш**— «Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-Уруг Соктаевна **Оюн** —Кочетов суурда өг-бүле эзи.

Толчанмаа Кудерековна **Оюн** —Балгазын суурда өг-бүле эзи.

Калдар Бавуковна **Ховалыг** —«Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Биче-Черлик Кенден-ооловна **Куулар**—кежээ ажыл-агый дуржулга станциязының ажылчыны.

Сима Шамбуловна **Ондар**— «Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Перекох Арапчановна **Оюн**— Межегей суурда өг-бүле эзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Вина Оюновна **Доктугу**— кежээ ажыл-агый дуржулга станциязының ажылдакчызы.

Екатерина Ивановна **Мымрина** — Балгазын суурда өг-бүле эзи.

Вера Сатовна **Ондар**—Балгазын суурда өг-бүле эзи.

Ооржак Ламажыевна **Тараачы**—Балгазын профессионал-техникти училищениң комендантызы.

Шурушпан Уйнукуевна **Чадамба**—Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Уйнук Демировна **Даржаа**— Ак-Туруг суурда өг-бүле эзи.

Дарый Тулушевна **Дурбуй**— «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Нина Ажыевна **Тулуш**—«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Нурзет Данчыевна **Даржай** —«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Александра Оолаковна **Допужук** — Чодураа суурда өг-бүле эзи.

Бүрүнмаа Ондаровна **Доржу** —Шагаан-Арыг ортумак школазының ажылдакчызы.

Маайна Кыргысовна **Канзан** —Кара-Тал суурда өг-бүле эзи.

Мая Енгдановна **Монгуш**— «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Александра Сертиповна **Сертип** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Аракчаа Суваковна **Ховалыг** —райпонуң № 3 магазинниң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Егоровна **Кенден** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Чимисин Анчиевна **Когер-оол** —Ак-Туруг суурда өг-бүле эзи.

Кара-кыс Тулушевна **Сагаан** —«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Донгаковна **Чапыйлан**—«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Сендажиевна **Сундуй**—«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Эргеш-оол Тулушевна **Чечекмаа** — Булун-Терек школазының ажылчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Татьяна Романовна **Батурина** — «Сельхозтехника» каттыжышкынының ажылчыны.

Динзеимаа Күжүгетовна **Санай**—Кызылдың хлеб заводунуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анфисия Савельевна **Блинова** — Сукпак магазинниң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Светлана Егоровна **Ефремова**—Кызыл хоорайда өг-бүле эзи.

Светлана Николаевна **Кочкина**—Кызыл хоорайда өг-бүле эзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1974 чылдың июнь 25.

Өоредилге — чылынга белен

Улуг-Хем районда Ак-Туруг ортумак школазының башкылары, ажылчыннары 1974—75 чаа өоредилге чылынга школаның септелгезин шалыпкын чорудуп, августуң эгезинде септелгени бүрүү-биле доосканы.

Малчыннар уруглары чурттаар 120 өореникчи кирер интернаттың септелгезин ооң эргелекчизи Александра Даржайның удуртулгазы-биле организастыг чоруткан. Өөреникчилерниң чурттаарынга бүү таарымчалыг байдалдарны ында тургускан.

Кышкы үеде оттулары-биле 430 кубометр ыышты, 200 тонна хөмүр-дашты школаның хериминиң иштинде дүжүргеи. Школаның септелгезинге Дыдый-оол Монгуш, Октябрь Ортун-оол, Сагаан Долума, Буденчик Тюлюш олар идепкейлиг киришкеннер.

К. КОМБУ.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АНЫЯКТАР МУРНУКУ ОДУРУГДА

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Улусчу мөол беш чылдың дөрткү шинтпирлиг чылын чедишкиннер-биле уткуп турар. Моол малчыннар бо чылдың баштайгы чеди айларында 8,9 миллион баш чаш малды, азы эрткен чылдаазындан 9 хуу хөйну менди ажаап алган.

МАР-ның көдээ ажыл-агый каттыжышкыннары амты үеде чуртта бүү малдың 80 хуузун берип турар. Каттыжышкыннарның материалдыг баазазы чыл келген тудум-на бызыгып турар. Каттыжышкыннарга аныяк кадрлар доктаамал немежип турар. Чижээ, бүдүрүлге-техниктиг училищелерни болгаш өөредилге комбинаттарын дооскан аныяктар республиканың көдээ ажыл-агыйынга мергежилиниң аайы-биле бо чылын ажылдап киргеи. Көдээ ревсомолчулар 4 миллион бөш чаш малды ажаап, оларның өлүп-хораар чоруун кызырган.

«Тук» деп көдээ ажыл-агый каттыжышкынының аныяк малчыны Б. Даландай улуг чедишкинни чедип алган. Ол, Моолдуң аныяктар парлаалгазының 50 чылынга тураскааган, аныяк малчыннар ортузунга калбарган социалистиг чаруштуң тиилекчизи болган. Даландай бо чылын 1.225 баш чаш малды менди камгалап алган.

Аныяктар көдээ ажыл-агыйга ажылдаазы-биле күзелдиг чоруп турар. Беш чыл дургузунда 50 муң ооллар, кыстар көдээ ажыл-агый каттыжышкынарынга база күражылагыйларга барып ажылдаар.

Найыралдыг беседа

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Вилли Штоф социалистиг чурттарның педагогтарының ында эртип турар конференциязының делегацияларының удуртукчуларын болгаш кежигүннерин хүлээп алган. Социалистиг ниитилелдиң бүү талабиле сайзырангай хамаатыларын кижизидер дугайында ук конференцияның темазы — акы-дунма чурттарның социал хөгжүлдезиниң болгаш делегейниң аңгы демиселиниң негелдезинге долузу-биле дүгжүп турар деп, Вилли Штоф найыралдыг байдалга эрткен беседа үезинде демдеглээн.

КЫСКА МЕДӘӘЛЕР

ВЬЕТЧИ БӨГҮН БОЛГАШ ДААРТА

ХАНОИ. Вьетнамның Виньфу можузунуң административтиг төвү Вьетчиниң бус күжү-биле ажылдаар электростанциязы ВДР-ниң дайын соонда баштай ажылдап эгелей берген улуг энергетика объектилериниң бирээзи. Эрткен чылын ол электростанцияга чаа-чаа агрегаттарны ажылдага киргеи. Хоорайның химия комбинады девискээрин калбартын турар.

Катап тургузуушкун ажылы кидик түлүк. Хоорайда чаа-чаа бүдүрүлге черлерни тудуп эгелей берген. Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле макарон болгаш далган кылыглар фабриказын тудуп турар.

ТУЛГАН ЧААГАЙ ДҮЖҮТ

ПРАГА. Чехословакияның чер ажыл-ишчилериниң бо чылын өстүрүп алган дүжүду тулган чаагай болган. Республиканың хөй-хөй районнарының тараажылары бир гектардан-на ортумаа-биле 50 центнер тарааны бастырып алган. Чамдык районнарда дүжүт оон-даа чаагай.

АРГАНЫ ТЫП ТУРАР

БУДАПЕШТ. Венгрияның тускай эртемниглери даштыкы чурттардан садып турар ыяжының болгаш демир конструкцияларының орнунга көдээниң тудуг хереглелдериге дыт ажыглаарының аргазын тып турар. Ол талазы-биле нарын шинчилел ажылдарын ыяш үлетпүрүкүн шинчилел институду биле чимис өстүрериниң Будапешт институду чорудуп турар.

ЧААРТЫКЧЫЛАР КЛУВУ

ВАРШАВА. Улусчу Польшада бүдүрүлге чаартыкчылары биле чогаадыкчылар шимчээшкини делегеренгей хөгжээн. Аңаа Варшаваның профэвилелдер чөвүделиниң чанында тургустунгай техника болгаш чаартылга клуву улуг ачы-хавыяалыг. Ук клуб Польшаның найысылалының болгаш Варшава воеводствозунуң 250 үлетпүр бүдүрүлгези-биле доктаамал кереэлериг. (СЭТА).

«Ниити рыноктуң көдээ ажыл-агый талазы-биле политиказын эде коорун негээн тараачын цимчээшкини Франбияда үргүлчүлеп турар. Чурттуң Бретания, Нормандия деп районнарының хоорайларында болгаш суурларында митинги, чыскаалдарны эртирип, демир-орук болгаш автомобиль орудтарының чоогунга моондахтарны тараачыннар тургузуп турар.

Ол удурланыышкынның кол чылдагааны —амыдырал деңнелиниң үзүктел чок бадып турары, өртектериниң өзүп турары болур. Аъш-чем болгаш үлетпүр бараанларының өртээ улгадып турар.

Чер ажылдыглары өске чурттардан бараан, продукт садып алыр чорукту түр соксаткаш, чоннуң берге байдалын экижидерин эрге-чагыргалардан негеп турар.

ЧУРУКТА: Авиньоннуң төвүнде. Тараачыннар чыскаалының киржикчилери машина оруунче помидорларны октап турлар.

АФП—СЭТА-ның фотозу.

КИПРДЕ ДАЙЫН БОЛУУШКУННАРЫНГА ХАМААРЫШТЫР

● **БЕЙРУТ. (СЭТА).** Кипрде дайылдажыышкыннар улам күштелип турар. Келген медээлерден алгаш көөрге, турк чыыг шериглер болгаш танк кезектери улуг талазы-биле чурттуң үшкү хоорайы — Фамагустаже киргеш, хоорайның төп кезиин эзлеп турар, чепсектиг Кипр турк-киприоттар-биле каттыжа бергеи. Бомбаалашкыннар болганының түүнелинде Фамагуста оранчок үреленген, чурттакчыларның хөй нуруузу хоорайдан дезип чоруй барган.

Бейрутта демдеглеп турарын өзүгаар алырга, Чурттуң чөн эрик девискээринде далай өртээли Фамагустаже турк шериглериң кире бергениниң уламыдан Киприң девискээринин үштүү бир хире кезии оларның контролюнда турар апарган.

Никозияда тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар. Грек офицерлерге баштаткан национал гвардиячың келектери биле найысылалдың төөн талазында турк шериглериң аразында чепсектиг онза берге месилдежиишкиннер боор турар. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң хөй кезии ооң ол талазында турумчаан. Көргеннериң хереглеп турарын өзүгаар алырга, Никозия хөй санныг өрттериң ыжына бүргели берген.

Никозияның делегей аэропорту турк чепсектиг күштериниң контролюнда деп дыңнадып турар.

Турк шериг-агаар күштериниң самолёттары Лефка хоорайдан 12 километр ыракта чурттакчы чонуг Лемнитис деп черге халдаан. Турк шериглер Лефка хоорайны артиллерия-биле боолаар кылдыр чоокшулап чеде берген.

Турцияның шериг-далай күштериниң корабльдери ортулуктуң чөөн кезээнде далай чоок-кавызының чурттакчы чонуг Трикомо болгаш Богаз деп черлерни боолаан.

Акротириниң шериг базазындан англи шериг албаныгларының өг-бүлелерин көжүрүп эгелей берген.

Президентиниң хүлээлгезин күүседип турар Г. Клиридис Кипрже чаа бергеш, турк шериглериң шавар халдаашкыныңга холбаштыр чуртта байдалды чугаалажыры-биле политиктиг болгаш профэвилел удуртукчуларының чөвүлел хуралын чыылдырган.

Август 14-түн дүнезинде КНО күштериниң шериг албаныг 3 кижизи өлүрткен болгаш 21 кижизи балыглаткан деп, КНО-ның төлөлэлекчизи дыңнаткан.

● **АНКАРА. (СЭТА).** Турцияның премьер-министри Б. Эджевит АКШ-тың элчинниг-биле ужурашкан соонда мынча деп бадыткаан: «Киприң девискээр айны-биле хуваалдалыг болурун барымдаалааш, ортулукка федералдыг чагырга системазын тургузар дугайында бистиң негелдезисти америк чазак деткип турар».

● **ЛОНДОН. (СЭТА).** Грециянның даштыкы херектер министри Г. Маврос Вашингтонга келгеш, Кипр кризизинге хамаарыштыр чугаалажыышкынар эрттирзин деп, АКШ саналдаарга, Греция хүлээзээн. Ону Афиныны ылавылап алган информациялыг албан черлериниң айытканын барымдаа болдургаш, Рейтер агентилел дыңнаткан.

● **ВАШИНГТОН. (СЭТА).** Кипрде болуушкуннарга холбаштыр «тускай хемчеглер алырының Вашингтон бөлүү» дээр чүвениң чөвүлел хуралын президент Дж. Форд биле хүрүне секретары Г. Киссинджер эрттирер деп, ак бажыңның парлаалга талазы-биле секретары Дж. Терхорст дыңнаткан. Ук бөлүктү мооң мурнунда кризистиг болуушкуннарга хамаарышкан айтырыглар чугаалажыры-биле тургускан. «Месилдежиишкиннериң киржикчилеринге дипломаттыг салдар чедирип, Женевада чугаалажыышкыннарга киржиринче Греция биле Турцияны эгидип болур аргалар бар» дээрзинге президент аажок ынанып турар деп, парлаалга талазы-биле секретарь чугаалаан.

«Каттышкан Штаттар дайылдажыышкынны доп-дораан соксадырынче кыйгырган КНО-ның резолюцияларын шинтпирлиг деткип тур» деп, хүрүне департаментизиниң төлөлэлекчизи Р. Макклоски медеглээн. Чүгле Женева чугаалажыышкыннарынга киржирин катап уламчылап турган, Киприң конституция өзүгаар чазаан катап тургузарынга болгаш бүү ол девискээриң тайбың, быжыг туруштуг турарынга бараан болур дугуржулга чарын болур дээрзинге Каттышкан Штаттар бүүрелдиг деп, ол медеглээн.

Вашингтонда демдеглеттинип турарын өзүгаар алырга, АКШ-тың күжениишкиннери месилдежиишкиниң таарыштыр соксадырын НАТО чурумунга хамаарыштыр боттандырган турарынче угланган.

Турция биле Грециянга бодунуң шериг техниказын бээрин АКШ соксадыр бе деп айтырарга, Р. Макклоски мынча деп харыылаан: «ийи эвилелге чаалажыр деп баар болза, моок соңгаар АКШ-тан шериг дузаламчызы алырынга олар ынанын шыдавас деп чүве билдингир болган турар ужурлуг».

НАТО-нуң шериг организациязындан Грециянның үне бергенинге хамаарыштыр АКШ-тың бодалын ялергейлээш, Р. Макклоски мынча деп медеглээн: «Грециянның ооң үне бергени бистерге харааданчыг. Грециянның чогум чүү сагыштыы бисте мырыңай билдинмес. Шынны чугаалаарга, ооң медеглели-биле танышкан боордан башка, ол дугайында чүү-даа билбес бис».

● **ПАРИЖ. (СЭТА).** Турцияның Кипрге катап дайылдажыышкынар эгелей бергениң Франция шинтпирлиг буруу шапкан. Республиканың президентизниң ажылдан турар черн Елисей ордузунуң таратган медеглелинде мынча дээн. Женевада чугаалажыышкыннар Европа күрүнелериниң аразында харылзааларның барымдаалаар принциптеринге дүүштүр чөптүг таарыштырылга кылырын чедип алырынга дуза чедирер ужурлуг деп, Франция санап турар.

● **ЛОНДОН. (СЭТА).** Бетн дээрге Кипрге англи базаларга халдаашкын болбааже, Англи ол ортулукка чаңгыс талалыг дайылдажыышкын чорудар хемчелер албас деп, Англияның даштыкы херектер министри Дж. Каллагэн телевиденнеге берген интервьюзунга медеглээн.

ЛЕНИНЧИ ПАРТИЯНЫҢ ШЫНЧЫ СОЛДАДЫ

(Д. И. Ульяновтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга холбаштыр)

Губернияның улусчу училищелериниң директору И. Н. Ульянов Симбирск хоорайга чурттап турган үеде, 1874 чылдың август 16-да ооң өг-бүлезинге база бир ол уруг төрүттүнген. Ону Дмитрий деп адап алган. Ол бодунуң чаш болгаш элээдн чылдарын Симбирск хоорайга эрттирген, гимназияның үшкү классын аңаа дооскан. Дмитрийниң ачазы мөчээн соонда база улуг акызын — Александрны хаанныг чазак шаажылап өлүрген сөөлүнде Ульяновтарыңы өг-бүлези Казань хоорайже хөжүп чоруй барган. Ынчалзажок, Казаньга олар үр чурттааан, чүгле ийи чыл болган. Ооң соонда Самара хоорайның чоогунда Алакаевка деп суурга чурттай берген. Дмитрий Ильич 1893 чылда Самара хоорайның гимназиязын дооскаш, Москва университединиң эмчи факультединге өөренип кирген.

Гимназияга тургай чылдарында-ла Дмитрий Ульянов бодунуң акызы Владимир Ильичниң салдары-биле марксисчи чогаалдарны сонуургап, Писаревтың, Чернышевскийниң болгаш өскө-даа деп-шилгелиг авторларының номнарып өөренип эгелээн. Бодунуң амыдыралының ынчаардагы үе-чадазын сагынмышаан, Д. И. Ульянов сөөлүүредир мынчаар бижээн: «... Тозан чылдар дээрге, народник үзел-бодалдан марксизмче эргилениң үе-чадазы болган дээрзи билдингир болгай, ынчаарда марксизмге хандыкшылдың ниити чалгынга алзып, ажылчын кижиниң үстүү хөректээжин хүндүлеп көөр апарган мек».

Дмитрий Ильич университетке экя өөренип, шылгалдаларны чедишкиннг дужаавышаан, демократтыг үзел-бодалдыг студентилериң чажыт эвилелинге каттыжып кирген болгаш ажылчыннар ортузунга революстуг пропаганданы чорудуп, марксисчи номналдың кол утказын тайылбырлап турган. А удаваанда Москваның ажылчыннар эвилелиниң идепкейлиг кежигүнү болган.

1897 чылда хаанның каргыс шагдаалары Д. И. Ульяновту ооң революстуг ажылы дээш тудуп хоругдааш, бир чыл хире кара-бажыңнааш, Тула хоорайже шөлүпкен. Аазының дилээн өзүгаар Туладан Подольск хоорайга чедип келириз Дмитрий Ильичге чөпшээрээн болгаш ону каргыс шагдааның хыналдахайгааралынга киирип каан. Бир чыл хире кара-бажыңга олурып, өөредилгезин Дмитрий Ильич ара соксаткан-даа болза, Подольскке келгеш, эмчи болуп, ажылдан эгелээн.

Ол үеде Владимир Ильич Шушенское суурга шөлүлгеге турган. Дмитрий ынчаарда ооң идегелдиг дузалакчызы болуп, акызының эң чугула даалгаларын кончуг чажыды-биле чедишкиннг күүседип келген. Угбазы Анна Ильиничнабиле демнежип алгаш, Дмитрий Ильич акызының чогаалдарын, ылаңгыя «Россияга капитализмниң хөгжүлдези» деп номун чажыды-биле парлаарынга дузалажып турган. В. И. Ленинниң ол ному народник үзел-бодалдарга өлүмнүт согуушкунну таварыштыртан болгаш ажылчыннар ортузунга марксизмнин нептерээринге орукту ажыткан.

Каргыс шагдааның хыналда-хайгааралының хуусаазы доозулган-даа болза, Дмитрий Ульяновтуң Москвага болгаш Петербургка өөренирин хоругдаан каан. Ынчаарга бодунуң өөредилгезин Юрьевскиниң университединге уламчылааш, аңаа доозар дугайында чөпшээрелди ол арай боорда чедип алган.

Шушенское суурга шөлүлгеден Владимир Ильич ээп чанып келгеш, дүнмазы Дмитрий-биле ужуражып социал-демократтыг «Искра» солунну даштыкы чуртка организастаар дугайында бодунуң планын аңаа тайылбырлап, чугаалаан берген. Д. И. Ульянов 1900 чылдан эгелээш «Искра» солунның идепкейлиг төлөзүн болган.

Искражыларының съездизи 1902 чылдың январьда Самара хоорайга болган. «Искраның» Россия организациязының бюрозун тургузар дугайында чугула шинтпирип аңаа хүлээп алган. Ол бюронуң составынга Д. И. Ульянов база соңгуткан. «Искраның» Россия организациязының бюрозунуң кежигүннери партия организацияларының чаңгыс эвин быжыглаар талазы-биле улуг ажылдарны кылып чоруткан. Дмитрий Ульянов бо чугула херекке база чугула рольду ойнаан.

РСДРП-ниң (Россияның Социал-демократтыг ажылчын партиязының) II съездизиниң ажылынга Д. И. Ульянов идепкейлиг киржип, быжыг туруштуг большевик боор, ийиги съездиниң леминчи шугумун принципиалдыг ёзу-биле камгалап турган. РСДРП-ниң ийиги съездизиниң соонда Дмитрий Ильич партияның даалгазын ёзугаар Киев хоорайже көже бергеш, съездиниң шинтпирлерни тайылбырлаар талазы-биле улуг ажылды чорудуп, партияның даштыхыда турар удуртукчу төвүнге хереглээр акша-хөреңгиин хөйү-биле чыын берген. Дмитрий Ульяновтуң революстуг ол чажыт ажылы Киев хоорайга үш чыл дургузунда үргүлчүлээн. Каргыс шагдааның чажыт төлөзүнү Д. И. Ульянов болгаш өскедаа большевиктерни Киевке тудуп, хоругдаан. Киевтиг кара-бажыңнга ол ынчаарда он бир ай дургузунда олурган.

Ооң соонда Д. И. Ульянов Симбирск хоорайга чедип келген. Ынчаарда аңаа сураглыг эмчи болгаш революстуг З. П. Соловьев ажылдап турган. Дмитрий Ильич РСДРП-ниң Симбирск комитединиң составынга киргеи болгаш эмчи ажылын революстуг ажылчорудулга-биле тудуш холбаштырып турган.

Симбирскке чурттап, ажылдап, партияның, чоннуң хөрээ дээш могаг-шылаг чок демисежип турган соонда Дмитрий Ульянов партияның даалгазын ёзугаар хөй черлерге барып, аңаа чурттап келген. Москва чоогунда Липитино суурга чурттап, ажылдап, Владимир Ильич Ленинниң даалгазын база күүседип турган. Ам Москва области «Ленинниң чагыглары» совхоз ол суурда турып турар, а ында кижи эмнелгезинге Дмитрий Ульяновтуң адын тывыскан.

Делегейниң бирги дайынының бүдүүзүнде, 1914 чылдың июльда, Д. Ульяновту шеригге келдирип эккелген. Дайын үеэзинде ол Севастопольдуң шериг эмнелгезинге ажылдап, делегейниң бирги дайынының чылдагаанарын, алыс характерин, халапгыг, уржуктарын солдаттарга таймылбырлап, революстуг агитацияны уламчылап келген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соңда Д. И. Ульяновту партияның Таврическ область комитединиң составынга соңгаан, Крымга ынчаарда парлаттынып турган кара чаңгыс большевик солун — «Таврическая правданың» редколлегиязының кежигүнүнге ону 1918 чылда соңгаан. Даштыкы интервентилер Крымны эжелеп алган турган үеде Дмитрий Ильич чажыт большевик организацияны баштап, улус массаларының ортузунга суртаал ажылын чорудуп, балыглаңган революсчуларга улуг дузаны чедирип келген. Крымга ооң чурттаа турган кудумчузун Дмитрий Ульянов деп адаан.

Мрамор даштан кылган самбырада мынча деп бижээн: **«Евпаторияның революстуг комитединиң даргазы болгаш чажыт большевик организацияның удуртукчузу Дмитрий Ильич Ульянов бо бажыңга 1919 чылда чурттап турган».**

«Крымны ажылчы чоннарының эмнелгезинге ажыглаар дугайында» декретти РСФСР-ниң Улус Комиссарлар Чөвүлели 1920 чылдың декабрьның 21-де хүлээп алган. Бо харыысалгалыг болгаш хүндүлүг чугула сорулганы Дмитрий Ильич амыдыралга чедишкиннег боттандырган. Аргвардейжилерни Крымдан сымырыл үндүрген соонда аңаа чүгле баштайгы сезонда бизин сес муң ажыг ажылчыннар, тараачыннар дыштанып, эмненген.

Дараазында чылда Дмитрий Ильич Ульяновту Москваже келдирип эккелген. РСФСР-ниң Кадык Кампалал Улус Комиссариадының санитар чырыдышкын кылдызының эргелекчизиниң орлалкчызынга ону томуйлаан. 1925 чылда Д. И. Ульяновту ооң дилээн ёзугаар Я. М. Свердлов аттыг Коммунистиг университеттің эмнелгезинге ажылдадып киргеи. А. 1933 чылдан эгелээш, ол Москваның улуг эмнелгелериниң бирээзинге эртем кылдызын удуртуп турган.

В. И. Ленинниң хөй-хөй музейлерин организастаарынга Дмитрий Ильич дузалажып, «Владимир Ильич дугайында сактыышкынар» деп номну бижээн. Революцияның улуг баштынчызы Владимир Ильич Ленинниң амыдыралының кайгамчык солун хөй чүүлдерин Дмитрий Ильич Ульяновтуң ол чогаалындан совет алдылер, ылаңгыя аныяк салгакчылар номчуп ап турар.

С. Я. ЧИКИН.
медицина эртемнериниң доктору.

Чаа өөредилге чылынга уткуштур

ЧЕДИИШКИННИГ АЖЫЛДААР ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң улус өөредилгезиниң талазы-биле шиитпирлерин амыдыралга боттандырып келгениниң түңнелинде Чөөн-Хемчик районнуң школаларында өөредилге-кижизидилгелиг ажыл чыл бүрүде эжижип турар. Эрткен үш чылда районнуң школаларының өөредилгези 92-ден 95,4 хуу чедир өскен болгаш ийи чылчыларның саны чыл бүрүде эвээжеп олурар. Өөреникчилерге быжыг билиглерни бербишаан, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың бедик түңнелдерин чедип ап турар школаларның саны районда көвүдээн. Шак ындыг школаларга Тере-Хая, Чадааананың № 1 болгаш № 2, Шеминиң дээш өске-даа школаларны хамаарыштырар бис.

Шиитпирлиг тоску беш чылдың 3-кү чылында Суг-Аксы суурда 60 оруннуг интернат болгаш 156 өөреникчи өөренир школа тудуглары немешкен.

Сөөлгү чылдарда районнуң он ортумак школаларында өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының ажылы эжижээн, тудуг-суур, машина-техника-биле хандырыла багай эвес, өөреникчилериниң саны чыл бүрүде көвүдеп турар. Ылаңгыя Чадааананың № 1 ортумак школазының, Шеми, Бора-Тайга школаларының өөредилге-бүдүрүлге бригадалары көскү өөргүзүглерни чедип ап, доктаамал ажылдыг бригадалар болу берген.

Районда 1973—1974 өөредилге чылының түңнелинде 154 класстар болгаш 199 башкылар 100 хуу өөредилгени чедип алганнар.

Ындыг болза-даа ниитизи-биле районда өөредилге деңнели ам-даа чавыс болуп артпышаан, катап олурар болгаш багай өөренир чорун эвээш эвес болгаш школазын ара каар таварылгалар барын айтыр апаар.

Чыраа-Бажы, Хөрум-Даг, Суг-Аксы школаларында өөреникчилериң өөредилге хуузу чавыс болуп, Чыргакы, Ак-Даш, Бажың-Алаак школаларында өөреникчилериң 8 класс четпейн өөредилгезин ара каар чоруктар ам-даа уламчылап турар.

Школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарынга тус черлерде партия организациялары, көдээ Советтер депутаттары болгаш улус өөредилгезиниң доктаамал комиссиялары дузаны чедирип турарлар. Ындыг болза-даа чамдык школаларның удуртукчуларында өөреникчилериң школазын ара каар чоруктарын болдурбазы-биле ажыл чоруп турар. Оон хараазы-биле хөй четпестер бар. Кол четпес чүве бир школадан өске школаже үнүп чоруткан өөреникчилериң шилчилге (барымдаалаар) документилерин чогуур үезинде албайн, ону чурумчутпайн турарында.

Бистиң районда 21 школаларның болгаш 7 уруглар албан черлериниң септелгези өөредилге чылы доостуру билек эгелээн. Капитал септелгени Бажың-Алаак ортумак школазында болгаш Чадааананың № 2 ортумак школазының одалга системазында чорудуп турар.

Районнуң школа бүрүзүнде септелге ажылдары барык доозулган. Ылаңгыя Чадааананың № 1, 2 школалары (директорлары З. С. Куулар, Н. А. Бөрахтаев) Шеминиң, Бора-Тайганың, Алдан-Маадырның школаларында болгаш Тере-Хая, Хөр-Тайга сес чыл школаларында септелгениң шынары эки болган. Школачылар өөренир класстар чырык өңнүг будуктар-биле будуттунган болгаш бо хүннерде өөреникчилерни хүлээп алырынга белен.

Чыраа-Бажы, Элдиг-Хем, Чыргакы сес чыл школалары одаар ыяш-биле бүрүн хандыртынган болгаш бо хүннерде хөмүр-дашты дүжүрүп эгелей берген.

Септелге-биле ийды район школаларында чаа тудуглар темпизи багай эвес чоруп турар. Иймеде, Алдан-Маадырда башкылар чурттаар бажыңнар болгаш Чыраа-Бажы ортумак школазында 60 оруннуг интернат тудуу бо чылын ажыглалга кирер.

Ниитизи-биле районнуң школаларында септелге багай эвес болзо-даа, чамдык черлерде өскүн темп-биле чоруп турарын демдеглеевес аргажок, ылаңгыя Баян-Тала школазының өөрелде тудуун болгаш спорт залының тудуун дүргедири-биле ында колхоз баштаар чери (даргазы М. Д. Мирчин, көдээ Совет күүскому даргазы М. А. Куулар) чогуур кичээнгей салбайн турарындан тудуг саадап турар.

Чаа өөредилге чылынга эки белетиелдиг ужуражыр дээш районнуң школалары партия, совет органнар-биле бир демниг ажылдаар апаар.

Ч. КАРА-МОНГУШ.
Чөөн-Хемчиктиң районо эргелекчизи.

Турисчи оруктар-биле

АК-КӨК АЗАСТЫҢ ЭРИИНДЕ

Аяс хүнде кырып дургаар дүдүскектей бээр, чингир ногаан аргаларны куржаныпкан чыдар Азас хөл бо-ла болгай. Арга-сының ак-меңи-даа, аалдарының мал-маганы-даа моон кээп суг ижер, узун хөөү дыттарының хөлегезинге сериттеним, девээлээр. Хөлдүн суунда бөлүк өдүректер чалгыглар аайы-биле бар-бир талаже чайлыцайнып, эриктө улусту адаарга ткан дег, таваар эштин чоргулаар. Мындыг чараш турумалдыг бойдусту көргеш, чуруку боон чаяаттынмаанынга хейде-ле хомудаар сен. Ынчангаш «Тожуга барбаан кижи Тываны көрбээн» дээр улустуң чугаазын «Азаска чорбаан кижи Тожуну көрбээн» дизе черле хөөредиг эвес боор.

Аңгы үеде маңаа келгеннер чүгле хөлдү көөр эвес, харындаа чартык ай иштинде тайганың арыг агаарын тынып, чылыг сугга эштиг, «Азас» турбаазага мзга хандыр дыштанып, күш кирип алыр аргалыг апартан.

...Хүн дүлүп үезе турда, бичии черде бөлө туткан, ары өө дег, борбак сарыг-сарыг бажыңнарның (аразында майгыннар база бар) чоогунга «газигивис» доктаадыптывыс. Турбаазада хөй кижи чогу ийдеп болду. Чүгле ындыында бичии уруглар четкен хөрээженнер коозулгуледи.

— Улузувус дөгере поход чоруткан. Ам үш хонду, бөгүн кээр,—деп, турбаазаның директору А. Г. Деменков бисте чугаалаш, столовая эжинде чарлады аза берди. «Бо кежээ 7 шакта турисчи походтанээп келир туристериң байырлыг уткулгазы болур. Программада: олаг, орайга чедир мырлар, танцылар болгаш янзы-бүрү оюнчар». Поход чораан өөрүүстү мынчаар уткуурувус чаңчыл аларган—деп, Анатолий Григорьевич немеди.

«Азас» деп туристер базазы 1967 чылда тургустунгаш доктаамал үш сезонуг ажылдап келген. Маңаа дыптаныры күзээннериң саны чыл саныда өзүп орар. Чер аразы мрак, аргыжары берге болганындан турбаазаа бир сезонда чүгле 120 хире кижини хүлээп ап турар. Дыштаныр келгеннер турбаазага саадавайн, 3—5 хонуктуң маршруттуг турисчи походунче ийи үстүп алгаш чоруптар. Бир кежек кижи чадаг, өскелери — суг оруу-биле хемелей бээр. Оон хөл өөжүгне четкеш, маршрудун солчуп аар. Бо удаада база-ла ыңдыг болган.

...Кежээки хүннүң хөлде чайнаан хереглин өттүр кезек хемелер ыракта көстүп келдя. Сактырга, чаңгыс черде шимчеейн тургулаан-даа дег. Ынчалзажок оларның улам-на бурунгаарлап, аъш-чемин, аяк суксунун шагда-ла белеткен алгаш, маңаанкарның уунче далаш чорун орарын эжиктерини хүнге кылаңнажыры херечилеп турду. Удаваанда баштайгы хеме эрикке кээп доктаапты. Оон соонда ийнгизи, өскези...

Ол дүштө чадаг бөлүк база көстүп келген... Оларның кааскангаными кижи кайгап-ла хаамас. Ээулуг индейлер дугайында кинола артистер-ле. Арга «аппачилер бис» деп адаттының алган. А аймактың баштынчызын (К. Чадамба) адыр ыяштан аргажыр херексел кылган, көдүрүп алган келдилер.

Ол аразында «сугжулар» база дериттинишкен. Суг ээзи Нептунга (И. Кустов) баштаткаш, хөл ыңдыында үнүптерге, демгилерден черле дудак чок. Ийи бөлүктер ужуражып келгеш, аас-сес-биле, оюн-тоглаа-биле чижи бээрге, көрүкчүлериң хатты-хөлүүн чүү дээр!

«Аалга» арткаанар база-ла аная орбаннар. Турпоходтан эки ээп келгеннерге байыр чедирип, боттарының белеткеп алган номери — эш хуузунуң шаржтары—чураан, сатирик-тиг, юморлуг хана солуннарын оларга номчуп бергеннер.

Байырлыг кежээниң дараазында келээ — танцы, оюнчар эгелээлекте, бөлүк турган тыва ургларның бирээзи Москваның технологтуг институ-нуң студентизи Светлана Кара-Топтуудан кандыг чораанын сонуурган айтырарымга:

— Поход дыка эки эртди. Аргага каттаа, тооруктап, арыг агаарга чоруурундан онза дыштанылга кайда боор. Походту эм-даа уламчылаан болза деп кижи чайгаар-ла бодап кээр-дир-диди.

Кыска репортажка улуг турбаазаның амыдыралын бүгү тала-биле чуруп көргүзери берге. Үстүнде чүгле ыңдыда дыштаныр турарларың хөлүг үезе-дир. А оларның саглып-сеткилин өйлеп-өйлеп дуурегдин кээр айтырыглар база бар.

Бирээзи-ле — орук айтыры. Кызылдан самолёт-биле келген туристер Тоора-Хем аэропортунга дүжер. А район төвүнден турбаазага чедир 30 километр. Бо аразында доктаамал маныаа турар автобус чок. Орук багай. Бичии чаъс чаапторга, чүүктүг машина хамаан чок, харын хос машина эрууру берге: Азастың чанында аштаан, дөгилеп аар чүве болза, самолёт хонуптар шел бар. Ам безин аная өрт самолёттары хонуп турар...

Бо айтырыгны областың туризм өөрүлели канчаар шиитпирлеп турарыл? Ак-көк Азастың эриинге туристер чүктээн самолёттар Кызылдан дорт кээп хонуп турар үе кажан келдирил? Чеди чыл иштинде харыы чок болган бо ийи айтырыгны «Азас» турбаазаның дыштаныкчылары ам-даа салбышаан...

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

«Шыныңа» тускай корр.

ЧУРУКТАРДА: үстүнде—хөл эриинде дыштаныкчылар; аданда (солагай таладан) — «Азас» деп туристер базазы; Азас хөлдүң «ээзи».

Авторнуң фотолары.

·СПОРТ· ·СПОРТ· ·СПОРТ·

КАНАДА ХОККЕИСТЕРНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ

ОТТАВА. (СЭТА-ның корр. И. Миронов). ССРЭ-ниң шилиндек командазы-биле хоккейниң бүгү-делегей ассоциациязының (ХБА) эң эки ойнакчыларындан тургустунган «Канаданың командазының» чаа ужуражылгалары эгелээрге чедир бир айдан бичии-ле ажыг үе арткан. Ийи тала Канадага дөрт, Москвага дөрт ойнаарын дугурушкан.

Фил Эспозито, Бобби Орр ышкаш хоккейнаң «сыныстары» чокта «Канаданың командазы» делегей чемпиону-биле ойнаа шыдавас дээрзин хоккейни эки билир чамдык кижилер санап турган.

Чаа тургустунган командага хоккейниң национал лигазының (ХНЛ) бөлүк сураглыг хоккеистери немешкен. Оон соонда хоккей талазы-биле специалистер ам «Канаданың командазы» четчир күштүг, ыраныку командадан багай эвес ойнаар деп санай бергеннер.

Совет хоккеистер-биле ужуражылгага Канаданың шилиндек командазы кайчаар бедеткенин турарыл? Бо айтырыгны Билл Харристен салдым.

— Хоккеистер тус-тузунда план өзүтаар бүгү талалыг күш-дамыр белеткелин чорудуп турар. Сентябрь 1-ден дошка белеткел эгелээр. Бүгү ойнакчылар күш-дамыр талазы-биле сайыраңгай, оларның дыкз хөйү хууда мергежилдиг, күштүг удурланыкчызы-биле ойнаар улуг арга-дуржулгалыг.

— «Канаданың командазы» национал хоккей командазының ойнакчылары ышкаш каржы ойнаар бе азы техниктиг, чараш хоккейни үнелээр бе?

— Бистиң бүгү хоккеистерис тергиин класстың, өзулуг мергежилдиг оюнун көргүзер күзелдиг. Ужуражылгаларың түңнели хамаан чокка соолгу чылдарда кошкаан канада хоккейниң эң эки шынарларын көргүзер, делегейге осы ат-алдарын кедүрер сорулгалыг бис.

Канаданың чаа шилиндек командазы моон мурнуудазындан (1972 чылдың) биче эвес чедиишкиниг ойнаар. Оон тренерлери болгаш ойнакчылары маргылдаага шыңгыы белеткенин, Совет Эвилелиниң хоккей мастерлери-биле ужуражылгалар үезинде оларның дуржулгазын өөренип турарын «Хоккей Канада» организациязының президентизи Дуглас Фишер айткан.

Канаданың дыкз хөй тренерлери совет команданың оюнунун тактиказын өөренип эгелээн.

ОЛИМПИАДАГА КИРЖИР ДЭЭШ

Чайгы Олимпий оюнларының программазында кирип турар спорт хевирлеринде көктүг шолге ойнаар хоккейге совет спортчулар амдыызында кириштейн турар. Бо оюн делегейниң 70 чурттарында өөренээн. Бистиң чуртувуста амдыызында ол билдингир эвес, баштайгы команда чүгле беш чыл мурнуунда тургустунган. Ынчалза-даа Бүгү-эвилелдиң мячилиг болгаш көктүг шолге ойнаар хоккей федерациязы чоокта чаа 1976 чылда болур чайгы Олимпий оюнларына киржир эргени чедип алыр сорулганы спортчуларның мурнуунга салган.

Чурттуң эң эки ойнакчылары, командаларның тренерлери, судьялар бо чылдың май айның тоончүзүнде Алма-Атага чыылган, чаа сезонга белеткенирбиле семинар эрттирген. Аная лекция номчуп, консультация кылып бээри-биле көктүг шолге ойнаар хоккейниң делегей хол эксперттериниң бирээзи, делегей федерациязының тренери Хорст Вайнны чалаан. Оон улуртулгазы-биле Испанияның шилиндек командазы майның эгезинде Европа чемниону болган.

Алма-Атага эрткен семинарның соонда Хорст Вайн совет ойнакчылар салдынган сорулга өзүтаар ажылдаар болза, каш чыл болгаш делегейниң шилиндек командаларының санынга кирип болур деп бодунуң болаалып журналистерге чугаалаан.

Көктүг шолге ойнаар хоккей сезону эгелээн соонда командаларның саны өскен. Бир эвес спорттуң бо хевира үш-дөрт эвилелдешкен республикаларга сайыраңгай турган болза, оон саны ам сес четкен: РСФСР, Казахстан, Азербайджан, Армения, Латвия, Узбекистан, Грузия, Таджикистан, Чурттуң чемнионадынга киришкен команда 16-дан 30 четкен.

Чаа чурум-биле эрттирер ССРЭ-ниң бешки чемнионады көбүкта чаа эгелээн. Сес шилиндек командалар—«Динамо» (Алма-Ата) «Вымпел» (Калининград Москва облазы) «Филь» (Москва), «Волга» (Ульяновск) СКА (Свердловск), «Уральский трубник» (Первоуральск), «Торпедо» (Сызрань), «Нефтяник», (Новокуйбышевск) «А» классын дээди лигазының бөлүүнде ойнаар. Сес команда бирги лигага киржир. Арткан он дөрт команда чурттук дөрт хоорайынга ажык шилиндеге маргылдаазынга киржир. Аная тиилээннер «А» классче путёвканы алыр.

Чурттуң бирги чери дээш аныктар аразында маргылдаа чоруп турар. 12 командадан дөрт шилиндек команда илереттинген—«Динамо» (Алма-Ата), СК (Свердловск), «Торпедо» (Сызрань), «Волга» (Ульяновск).

Көктүг шолге ойнаар хоккейның тускай шолдериниң баштайгылары Алма-Атада, Сызранда кылдынган. Москваның В. И. Ленин аттыг Төп стадионунга олимпий маргылдаазын эрттиреринге таарыжыр шолдериниң тулуун кылырынып төлевилелин кылган Кемеровонун спорт дериг-херекселдери кылыр фабриканың мастерлери клюшкаларны, Таллиннин фабриказы резин мячилерни кылыр.

Чурттуң шилиндек командазында 30 кандидатты шилип алган. Олар бо айда Алма-Атага Малайзияның шилиндек командазы-биле ужуражыр.

Альберт ЛЕЙКИН.
Көктүг шолге ойнаар хоккейниң Бүгү-эвилел комитединиң даргазы.

(ПМА).

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ РЕСПУБЛИКА ШКОЛАЗЫ

1974-75 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Өөренир хуусаазы 1 чыл. Өөредилге 1974 чылдын октябрь 1-де эгелээр. Школаны доосканнарга тудуг мастери деп атты тыпсыр.

Школага 18 хардан өөрү назылыг, 7-8 класстан куду эвес эртемниг, колхоз, совхозтардан болган өске-даа оранизациялардан өөредиш чоруткан азы бодунуң күзелиби-биле келгеннерни хүлээп алыр.

Айда 10 рубль стипендия, чурттаар чер, орун-дөжек херекселдери-биле хандырар. Организациялардан материалдыг дузаламчыны алыр.

Өөренирин күзээннер школа директорунуң адыга билдиришкинни, доочу намдарын, билиниң, кадыының дугайында документилерни чорудар, паспортун боду өскээр.

Школаның адреси: Тыва АССР, Туран хоорай, Найырал кудумчузу, 13.

№ 35 УЧИЛИЩЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың № 35 профессионал-техниктиг училищезин 1974—75 өөредилге чылынга сургуулдар хүлээп алырын үргүлчүлеп турар.

8 чыл билиглиг 14—16 харлыг оол, кыс ургларны үш чыл хуусаалыг өөренирбиле хүлээп алыр.

9—10 класс билиглиг ургларны 2-ги курска хүлээп алыр.

Үш чыл хуусаалыг өөренгеш, ортумак билигни чедип албышаан, маляр-штукатур, чазаныкчы, дашчы-монтажчы, машинист-автокранчы, машинист-экскаваторжу, электригаз-биле каңнакчы деп тускай мергежилди чедип алыр.

Оон аңгыда 10 класс билиглиг кижилер бир чыл иштинде штукатур болгаш дааранынчы-моторист болуру-биле өөренип кирер.

Училищеге киргеннерни үш катап чемгарер, общежитие, идик-хеп, ажылдаар хептер-биле хандырар.

Училищени тергиин эки доосканнар дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге ажыл стажы чокка кирип болур.

Училищеде техниктиг чогаадылганың, бот-тывыңгыр уран чүүлдүн, спорттуң (бокс, хол бөмбүү, баскетбол, национал хүреш, самбо) белгүниери ачылдап турар.

Директорнуң адынга киирер билдиришкинге кожар чүүлдер:

1. Школа доосканының шынзылгазы.
2. Төрүттүнгениниң дугайында херечилел азы паспорт.
3. Учёттан үнгениниң таңмазын баскан киир бижидилге.
4. Ада-иезиниң хүлээлгези.
5. Кызылдың № 1 поликлиниказындан алыр № 286 эмчи шынзылгазы.

3Х4 хемчээлдиг сес хөрек чуруу.

Хүлээп алдынган сургуулдар шуптузу августуң 30-де училищеге келген турар. Олар спортчу хептиг, 9—10 класстарның өөредилге номнарлыг болур ужурлуг.

Училищениң турар чери: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчу, бажың № 1. Телефониар 21-09 болгаш 54-14.

УЧИЛИЩЕНИҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Дыштаныр хүнде

Кызылга чүү болурул?

Даарта Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга 17 шакта хулиганнарны болгаш арагачыларны хөй-ниитиниң судунга судтаар.

Совет Тываның 5 чыл ою аттыг стадионга футболга республиканың бирги чери дээш «Енисей» (Кызыл) биле «Кызыл тараачын» (Туран) командалары ойнаар. Оолдарның ужуражылгазы 15 шакта, улуг улустун 17 шакта эгелээр.

телевидение

АВГУСТ 17-ДЕ

МОСКВАДАН

12.00 — Дамчыдылгалар программазы.
12.05 — Медээлер.
12.10 — Өөнүг телекөргүзүг. Мультфильмнер программазы. **«Бонифацияның дыштанылгазы», «Аргага таварылга».**
12.40 — **«Хөм бөмбүк»** клубтун шаңналы дээш. Аныяк футболчуларның Бүгү-эвилел маргылдааларының түңнел оюнун ажытканындан репортаж. Куйбышев хоорайдан дамчыдылга.
13.50—**«Кадыкшыл».** Эртем-тайылбырлыг программа.
14.20 — 14.30 — Чапсар.
14.30 — **«Цирк оттары».**
15.10 — Өөнүг телекөргүзүг. **«Советтер чуртунуң төлдери!.** Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүг.
16.05 — **«Ак-көк отчуташтың арынарында».**
16.55 — Өөнүг телекөргүзүг. **«13 сандай»** Хензиглериң телетеатры.
18.00—**«Ye».** Информастыг программа.
18.30 — Өөнүг телекөргүзүг. Баскетболга Ю. Гагарин шаңналы дээш делегей маргылдаазы. Таллиндеп дамчыдылга.
18.55 — **«Эртем—бөгүн».**

КЫЗЫЛДАН

19.25—**«Тоску бөш чыл. дортку чыны»** 3-кү дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.10—**«Чечек чогаалдарның экранчыдылгазы». «Дириг сүнезин».** Уран-чечен телефильм. 1-ги серия.
21.35 — **«Аныяк үннер».** Аныяк ыраажылардың Алма-Ата зонаның Бүгү-эвилел телеконкурузу. 2-ги эмтээн.
23.00—23.30—**«Ye».** Информастыг программа.

Редактор **В. С. ШАРАВИН.**

кинотеатрларда

АВГУСТ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Абитуриентка»** 10.00, 11.40, 13.30, 15.15, 17.20, 19.05, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Эльбага ужуражышкын»** 15.00, **«Тояанчы»** (1-ги, 2-ги серия) 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Хөглүг дагаа оглу»** деп дивочыынды 9.05, 10.45, **«Вий»** 12.15, 14.00, 15.45, **«Ол болган шулбустар»** (1-ги, 2-ги серия) 17.30, 20.15 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Монгүн хөлдүң эртинези»** 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Дүнеки от»** 11.30, **«Мээн кара аумамта ак розалар»** 17.00, 18.40, 20.20 шактарда.

Чаа кинону көрүңер

АБИТУРИЕНТКА

Украин чогаалчы Олесь Гончарның сценарийин өзүгаар Александр Довженко аттыг киностудияга режиссёр Алексей Мишуринниң турусканы «Абитуриентка» деп кино республиканың киноэкраннарынга үнүп эгелээн. Аныяк ыыс Галяның амыдыралче оруун, шынчы ак сеткилдиг чорукка кижиттингенин, ниитинин хараа, совет кижилериң эрге-ажыы дээш каржы дайзыннар-биле демиселин, эрес-маадырлыг чоруун кинода көргүскен.

Кинонун кол ойнакчыларында Ирина Шепчук (Галя), Николай Мерзликин (Николай Васильевич), Сергей Мартынов (Виктор) олар ойнаан.

Бистиң адресвис: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОНДАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орадакчыларының 35-24, пропаганда келдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал келдизинин 37-13, культура келдизинин 23-54, көдээ ажылагый келдизинин 21-47, улегүүр келдизинин 22-64, чагаа келдизинин 41-27, информация база совет түргүзүг келдизинин 20-60, бухгалтериялың 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАН ҮНЕР

Тираж 16056. ЧАГЫГ № 916

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1). садымның талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл,

ТС—01016